

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΠΕΡΑ ΑΠΟ ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ (Γεωργ. Θ. Δασκαρόλη)	65
PAUL TOURNIER, Ο ΘΕΜΕΛΙΩΤΗΣ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΟΣ (Μιχ. Θ. Μηλίγκου)	70
ΤΟ ΕΘΝΟΣ ΜΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΕΓΑΛΗ ΝΥΧΤΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ (Θεοδ. Κουβάτσου - Κατσορίδου)	76
Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1821 ΚΑΙ ΤΟ ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΟ ΤΗΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ (Δώρας Ζύγουρα)	83
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΧΡΕΟΣ (Δημ. Γ. Κουτρούμπα)	88
ΕΠΙΚΑΙΡΑ (Π. Κλωνάρη)	92
ΑΚΟΥ ΑΔΕΡΦΕ ΜΟΥ (ποίημα 'Α. Σταυρίτη)	94
ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ	95

ΕΤΟΣ 51ον

ΜΑΡΤΙΟΣ 1988

ΑΡΙΘ. 489

Πρὸς τοὺς κ. κ. συνδρομητὰς τῶν «Ἀκτίνων»

Μὲ τὴν ἑναρξὴ τοῦ νέου ἔτους 1988, ὑπενθυμίζομε στοὺς φίλους, συνεργάτας - συνδρομητὰς μας, τὴν ἀνάγκη νὰ ἀνανεώσουν ἐγκαίρως τὴ συνδρομὴ των γιὰ τὸ 1988, μὲ τὴ βεβαιότητά ὅτι συμβάλλουν, ὡς συνεργάται, στὸ πνευματικὸ ἔργο τῶν «Ἀκτίνων» καὶ συντελοῦν στὴν ἀπρόσκοπτη καὶ τακτικὴ κυκλοφορία τοῦ Περιοδικοῦ σὲ τόσο ἀπαιτητικοὺς καιροὺς.

Ἐτησίᾳ συνδρομὴ γιὰ τὸ 1988 δρχ. 500.

ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ 1988

Ἐσωτερικοῦ: Δρχ. 500. Ἐξωτερικοῦ γενικῶς: \$ 15.

Ἡ συνδρομὴ καταβάλλεται εἰς τὰ γραφεῖα μας, Ἀθηνῶν (Καρύ-
τση 14), Θεσσαλονίκης (Ἀγ. Σοφίας 41). Ἡμπορεῖ ἐπίσης νὰ ἀπο-
στέλλεται διὰ ταχυδρομικῆς ἐπιταγῆς ἢ δι' ἀποστολῆς ἴσης ἀξίας
γραμματισμῶν.

Εἰδικῶς οἱ συνδρομηταὶ μας τῆς ἐπαρχίας ἡμποροῦν νὰ καταθέ-
τουν τὴ συνδρομὴ τους, ἔναντι κανονικῆς ἀποδείξεως πληρωμῆς,
στοὺς ἐθελοντὰς ἀντιπροσώπους ἢ συνεργάτας μας στὶς πόλεις ὅπου
ὑπάρχουν.

ΑΚΤΙΝΕΣ

Έτος 51ον

ΜΑΡΤΙΟΣ 1988

Άριθ. 489

ΠΕΡΑ ΑΠΟ ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

II

1. "Ας ρίξουμε όμως μιὰ ματιά στην πνευματική κληρονομία του λαού μας. Μήπως εκεί, στην καρδιά αυτού του λαού υπάρχουν θησαυροί, που όχι μόνο δείχνουν τὸν δρόμο, ἀλλὰ παρέχουν καὶ τὴ δύναμι πραγματοώσεως, περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι θὰ τὸ περίμενε καὶ ὁ πλέον αἰσιόδοξος νομοθέτης; "Ετσι ὦστε ἡ ἀγάπη καὶ ἡ πίστις, ἀλλὰ καὶ ὁ σεβασμὸς τῆς προσωπικότητος καὶ ἡ ἰσότης καὶ ἡ ἐλευθερία νὰ μὴν εἶναι μόνο λόγια, ἀλλὰ βίωσις καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι μας καὶ πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ μας;

Καὶ πῶς μπορεῖ νὰ φαντασθῇ κανεὶς αὐτὴ τὴν πνευματικὴ κληρονομία, χωρὶς τὴν πνευματικὴ περιουσία τῆς Ὁρθοδοξίας; Ὅπως ἔλεγε κατὰ τὴ συζήτησι τοῦ Συντάγματος στὴ Βουλὴ, ὁ Ε. Παπανοῦτσος⁽⁸⁾, ὅπως ἡ γλῶσσα τοῦ Ἑθνους καὶ ἡ Ὁρθόδοξος θρησκεία εἶναι μέσα στὴν ψυχὴ μας, στὴν καρδιά μας. Εἴμαστε συνδεδεμένοι μαζί τους καὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐννοήσωμε τὸν ἑαυτὸ μας χωρὶς αὐτά.

* * *

2. Καὶ στοὺς προχριστιανικοὺς χρόνους, χωρὶς νὰ ἀποτελῇ συστατικὸ του, τὸ θρησκευτικὸ στοιχεῖο ἐνυπῆρχε στὸν γάμο. Ἀργότερα ὅμως τὸ πνευματικὸ κλῆμα ποὺ συνέχει τὸν θεσμό τοῦ ἐλληνοιστοικοῦ γάμου ἐνισχύεται μὲ τὴ διάδοσι τοῦ Χριστιανισμοῦ⁽⁹⁾. Ὁ γά-

μος φωτίζεται ἀπὸ ἓνα διαφορετικὸ φῶς. Ἀρκεῖ καὶ μόνον νὰ θυμηθοῦμε ὅτι ὁ Ἀπόστολος Παῦλος στὸ γάμο εὐρῆκε τὸν ὠραιότερο τρόπο ἐκφράσεως τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνώσεως τοῦ Χριστοῦ μὲ τὴν Ἐκκλησία.

Ἡ Ἐκκλησία συγκεντρώνει γύρω ἀπὸ τὸ εὐχαριστιακὸ τραπέζι ὁλόκληρη τὴ ζωὴ, τὶς χαρὲς καὶ τοὺς πόνους, τὴν εὐφροσύνη καὶ τὸν μόχθο τοῦ ἀνθρώπου. «Προσλαμβάνει» τὸ γάμο, τὸν ἀγιάζει, τὸν μεταβάλλει σὲ ὄργανο σωτηρίας. Καὶ γιὰ τὴν Ἐκκλησία «οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον»^(9a). Δὲν θέλει τὸν ἄνθρωπο ἐγκεντρικὸ, βραχυκυκλωμένο στὸν ἑαυτὸ του, νὰ ἀναζητᾷ μὲ ξυλοκέρατα νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν πείνα του, μέσα στὴν παγωνιά τῆς μοναξιάς του. Θέλει τὸν ἄνθρωπο σὲ σχέσι κοινωνίας. Καὶ ὁ γάμος ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φύσι του εἶναι κατ' ἐξοχὴν σχέσις κοινωνίας. Τὴν Ἐκκλησία δὲν τὴν ἐνδιαφέρει ὁ νομικὸς θεσμός, τὴν ἐνδιαφέρει ὁ προσωπικὸς δεσμός. Δὲν τὴν ἐνδιαφέρει τὸ σχῆμα. Τὴν ἐνδιαφέρει ἡ σχέσις.

Γνωρίζει ὅμως ἡ Ἐκκλησία καὶ τὴν ἄβυσσο τῆς πτώσεως, ἀλλὰ καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἀνθρώπου. Γνωρίζει, ὅτι τὸ νὰ ἀποβῇ μετὰ τὴν πτῶσι ἡ ἐνώσις ἐνὸς ἀνδρὸς μὲ μιὰ γυναῖκα πραγματικὰ πηγὴ χαρᾶς, μόνον ἓνα μυστήριον, δηλαδὴ μόνον ἓνα θαῦμα, μπορεῖ νὰ τὸ κατορθώσῃ.

Δὲν εἶναι λοιπὸν παράδοξο ὅτι ἡ Ἐκκλησία μέσα στὸ πλαίσιο τῆς εὐ-

χαριστιακής συνάξεως παρείχε την εὐλογία της στους γάμους. Ὁ Ἰγνάτιος ὁ Ἀντιοχείας (τέλη τοῦ 1ου καὶ ἀρχὲς τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος) ζητοῦσε ἀπὸ τὰ ζεύγη νὰ παίρνουν τὴν εὐλογία τοῦ ἐπισκόπου⁽¹⁰⁾. Ὁ Μέγας Βασίλειος ὑπογραμμίζει ὅτι εἶναι φυσικὸ στὸν ἄνθρωπο νὰ ἔρχεται σὲ γάμο. Ἀλλ' ὁ γάμος δὲν εἶναι μόνον ἕνας φυσικὸς δεσμός, ἀλλὰ καὶ ἕνας ζυγὸς εὐλογημένος ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, μιὰ πνευματικὴ ἔνωση δύο ἀνθρώπων διαφορετικοῦ φύλου. Στὴν 7η ὁμιλία του στὴν Ἐξάμηρο (ἀριθ. 5) γράφει γιὰ τὸ γάμο: «ὁ τῆς φύσεως δεσμός, ὁ διὰ τῆς εὐλογίας ζυγός, ἔνωσις ἔστω τῶν διεστώτων»⁽¹¹⁾. Μὲ τὸ ζήτημα τῆς τελέσεως τοῦ γάμου ἀσχολεῖται ἡ Σύνοδος τῆς Νεοκαισαρείας (315 μ.Χ.) καὶ ἡ Β' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (381 μ.Χ.) κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας τίθεται στὸν Τιμόθεο Ἀλεξανδρείας συναφὲς ἐρώτημα⁽¹²⁾. Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος στὴν ὁμιλία του στὴ Γένεσι συνιστᾷ στὸν γάμο νὰ καλοῦνται ἱερεῖς διασφαλίζοντες «δι' εὐχῶν καὶ εὐλογιῶν τὴν ὁμόνοιαν τῶν συνοικεσίων»⁽¹³⁾.

Προκειμένου νὰ διασφαλισθοῦν γιὰ τὴ γνησιότητα τοῦ γάμου των πρόσωπα τὰ ὁποῖα δὲν ἦταν δυνατὸν σχετικῶς νὰ στηριχθοῦν στὴ σύνταξι γαμηλίων συμβολαίων, ὁ Ἰουστινιανὸς ἐξέδωκε τὴν Νεαρά 74 (538 μ.Χ.). Τὸ νομοθέτημα αὐτὸ ὥριζεν ὅτι οἱ στρατιωτικοὶ καὶ ὅσοι ἀσκοῦν ἐλευθέρῳ ἐπάγγελμα, ἔπρεπε νὰ δηλώσουν στὸν «ἐκδικο» τῆς ἐκκλησίας τὸ γάμο, ὁ ὁποῖος ἐτελέσθη μὲ τὴν εὐλογία τοῦ ἱερέως. Καὶ ὅπως παρατηρεῖ ὁ καθηγητὴς Ν. Πανταζόπουλος, τοῦτο ἀπέτελε νομοθετικὴ ἀναγνώρισι μιᾶς λαϊκῆς συνθηκῆς, πὺ εἶχε εὐρυτάτη ἐφαρμογὴ στὴν πράξι, ἥδη ἀπὸ τὸν 3ον αἰῶνα μ.Χ. Ἡ σύμπραξις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λειτουργοῦ καὶ ἡ «κατάθεσις τῆς «ἐκμαρτυρίας» στὸ «εὐαγὲς κειμηλιοφυλακεῖον», δηλαδὴ στὸ ἐκκλησιαστικὸ ἀρχεῖο, θὰ ἀποτελέσουν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα τοῦ ἀγράφου γάμου, ὁ ὁποῖος τε-

λεῖται μὲ τὴν εὐλογία τοῦ ἱερέως⁽¹⁴⁾. Σὲ πάπυρο ἐξ ἄλλου ἀπὸ τὸ Φαγιούμ, τοῦ 6ου μ.Χ. αἰῶνος διαβάζεται ὅτι τὸ «προικῶν συνάλλαγμα» συνομολογεῖται στὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος θὰ ἐνώσῃ τοὺς συζύγους καὶ ὁ γάμος κατοχυρώνεται μὲ ἀμοιβαίους ὀρκους στὴν Ἁγία Τριάδα. Καὶ ἀπὸ αὐτὸ ἐπιβεβαιώνεται ὅτι ὁ γάμος κατὰ τὸν 6ον αἰῶνα ἐτελεῖτο καὶ δι' ἱερολογίας⁽¹⁵⁾.

✧ ✧ ✧

3. Καὶ δὲν ἦταν ἡ Ἐκκλησία, ὅπως φαίνεται, πὺ ἐζήτησε νὰ θεωρηθῇ ἡ ἱερολογία, ὁ θρησκευτικὸς δηλαδὴ γάμος, ὁ ἀποκλειστικὸς καὶ κατὰ τὸ δίκαιο τῆς Πολιτείας τρόπος τελέσεως γάμου γιὰ τοὺς Χριστιανούς. Γιατὶ γιὰ τὴν Ἐκκλησία δὲν εἶχε τόση σημασία ἡ νομικὴ, ὅσο ἡ πνευματικὴ ἀναγκαιότης τῆς ἱερολογίας τοῦ γάμου⁽¹⁶⁾. Ὅπως γράφει ὁ Ἀλκ. Κρασσᾶς⁽¹⁷⁾ καὶ τὸ δέχονται καὶ ἄλλοι⁽¹⁸⁾ «οἰκοθεν καὶ οὐχὶ αἰτήσῃ τῆς Ἐκκλησίας ἐθέσπισεν» διὰ τῆς Νεαρᾶς 89 τοῦ ἔτους 893 μ.Χ. ὁ Λέων ὁ Σοφὸς ὅτι «τὰ συνοικέσια τῇ μαρτυρίᾳ τῆς ἱερᾶς εὐλογίας ἐρρῶσθαι κελεύομεν», τὴν ὁποίαν διάταξιν ἐπέξετέινε ἀργότερα, τὸ ἔτος 1095, ὁ Ἀλέξιος ὁ Κομνηνός⁽¹⁹⁾. Βεβαίως ὁ Λέων ὁ Σοφὸς ὅταν ἐθέσπιζε τὴν ἱερολογία ὡς ἀποκλειστικὸν τρόπον τελέσεως τοῦ γάμου, ὅπως ἄλλωστε κάθε νομοθέτης, τὸ συμφέρον τῆς Πολιτείας ἤθελε πρωτίστως νὰ ἐξυπηρετήσῃ. Φαίνεται ὅμως ὅτι τοῦτο ἦτο σύμφωνο καὶ μὲ τὴν ἀντιλήψιν τῶν λαϊκῶν καὶ ἐκείνου τοῦ καιροῦ, ἀλλὰ καὶ ἑνδεκα αἰῶνων ἑλληνικῆς ζωῆς πὺ ἠκολούθησαν μέχρι σήμερα. Στὴ συνείδησι τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἡ ἱερολογία, τὸ «στεφάνωμα», ἔθεωρετο ὁ ἀποκλειστικὸς τρόπος νομίμου καὶ κοινωνικῶς παραδεκτῆς ἐνώσεως τῶν δύο φύλων καὶ ἰδρύσεως οἰκογενείας. Δὲν στερεῖται δὲ καθόλου σημασίας αὐτὸ τὸ ὁποῖο παρατηρεῖ ὁ καθηγητὴς καὶ ἀκαδημαϊκὸς Γ. Μιχαηλίδης-Νουάρος, ὅτι δηλαδὴ ὁ Λέων ὁ Σοφός, ὁ φιλόσοφος αὐτὸς αὐτοκράτωρ, ἀφ' ἑνὸς τονίζει

στα προοίμια τῶν Νεαρῶν του με ἰδιαίτερη ἔμφασι, ὅτι ὁ νομοθέτης, ποῦ θεσπίζει διατάξεις ἀντίθετες με τὴν ἀνθρωπινὴ φύσι ἢ με τὶς θαθεῖα ριζωμένες στὸ λαὸ ἠθικὲς ἀντιλήψεις, ἐπιχειρεῖ ἓνα ἔργο μάταιο — καὶ ἀφ' ἑτέρου ὅτι προσεπάθησε στὶς διατάξεις τῶν Νεαρῶν του νὰ φανῇ συνεπὴς στὶς ἀρχὲς αὐτές. Ἐρρυθμιζε τὰ διάφορα θέματα κατὰ τρόπο σύμφωνο πρὸς τὰ ἐπικρατοῦντα τότε ἔθιμα καὶ τὶς δεσπόζουσες ἠθικὲς καὶ νομικὲς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς του⁽²⁰⁾.

Εἶναι ἐξόχως ἐνδιαφέρον ὅτι μεσοῦντος τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος ὁ καθηγητὴς καὶ ἀκαδημαϊκὸς Γεώργιος Μαριδάκης, ἓνας ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους νομικοὺς τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, ἓνα πνεῦμα ποῦ κάθε ἄλλο παρὰ γιὰ ἀντιδραστικὲς προκαταλήψεις θὰ μπορούσε νὰ κατηγορηθῇ, σὲ ἓνα ἄρθρο του, ποῦ εἶχε μεγάλη ἀπήχησι, ἐξέφρασε τὴ γνώμη, ὅτι κατὰ τὸ δίκαιο τοῦ ἐλληνικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος, ὅπως ἴσχυε τότε καὶ μέχρι τὸ ἔτος 1982, ἡ ἱερολογία δὲν ἦταν ἓνας τύπος με τὸν ὁποῖο περιεβάλλετο ἡ σύστασις τοῦ γάμου, ἀλλ' ἀνῆκε στὰ οὐσιαστικὰ στοιχεῖα του, ὅπως καὶ ἡ συναίνεσις αὐτῶν ποῦ τὸν συνάπτουν. «Καὶ ἡ ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ παράδοσις — ἔγραφε ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς — καὶ ὁ Λέων ὁ Σοφὸς καὶ τὸ σύγχρονον δίκαιον, τὴν τέλει τοῦ γάμου δι' ἱεροτελεστίας δὲν ἀντιλαμβάνονται ὡς ἀπλὴν τυπικὴν πράξιν... Ἡ ἱεροτελεστία, ὅλως ἀντιθέτως, εἶναι πράξις θρησκευτικὴ, καθαγιαζούσα καὶ ἐκπνευματοῦσα τὴν σχέσιν καὶ λόγῳ τῆς ἐνεργείας ταύτης, αὐτὴ μόνη τελειοῦσα τὴν ἐν τῷ γάμῳ κοινωνίαν... Τὸ δίκαιον θέλει νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὴν σημασίαν ἣν δίδει ἡ κοινωνία εἰς τὴν δικαιοπραξίαν τοῦ γάμου καὶ ἐκ τοῦ λόγου τούτου βλέπει τὴν ἱεροτελεσίαν, ὡς τὴν θρησκευτικὴν πράξιν τὴν ἐξαυλοῦσαν τὴν σχέσιν καὶ ἀνυποῦσαν αὐτὴν ὑπὲρ τὰς συνήθεις καὶ τὰς καθημερινὰς δικαιοπραξίας...». Ὁ ἱεραργός, συνεχίζει, δὲν εἶναι ληξιαρχος «ὡς ἱεραργός — καὶ σὲ τοῦτο παραπέμπει στὴ Δογματικὴ τοῦ καθη-

γητοῦ Χρ. Ἀνδρούτσου — ὑποκρύπτεται, οὕτως εἰπεῖν, ὑπὸ τὰ μυστήρια ἃ τελεῖ, εἰς τὸν Θεὸν ἀμέσως ἀφίεις τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν...»⁽²¹⁾.

Αὐτὸ ποῦ ἦταν ὁ χριστιανικὸς γάμος καὶ αὐτὸ ποῦ ἡ λαϊκὴ ἀντιληψὶς ἐθεώρει ὅτι θεμελιώνει τὸ γάμο, ὅπως θεμελιώνει τὸ σπῖτι, ἡ Πολιτεία τὸ ἀνεγνώρισε, τὸ ἐσεβάσθη, ἐὰν θέλετε, καὶ τὸ ἀξιοποίησε, ἔστω καὶ γιὰ σκοποὺς πολὺ λιγώτερο μεταφυσικοὺς ἀπ' ὅ,τι ἡ Ἐκκλησία. Ἀλλωστε στὸν ἐλληνικὸν χῶρο, πῶς νὰ ξεχωρήσῃ κανεὶς εὐκολὰ τὸ Γένος ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία.

4. Τὸ ἄρθρο 4 § 2 τοῦ Συντάγματος ὀρίζει ὅτι Ἑλλήνες καὶ Ἑλληνίδες ἔχουν ἴσα δικαιώματα καὶ ὑποχρεώσεις. Τώρα ἔπειτα ἀπὸ τὶς τελευταῖες μεταρρυθμίσεις δὲν εἶναι «ὁ ἀνὴρ κεφαλὴ τῆς οἰκογενείας». Σύμφωνα με τὸ ἄρθρ. 1387 Α.Κ. οἱ σύζυγοι ἀποφασίζουν ἀπὸ κοινοῦ γιὰ κάθε θέμα τοῦ συζυγικοῦ βίου. Ἡ ρύθμισις ὅμως ἀπὸ τοὺς συζύγους τοῦ κοινοῦ τοὺς βίου πρέπει νὰ μὴ ἐμποδίσῃ τὴν ἐπαγγελματικὴ καὶ τὴν ὑπόλοιπὴ δραστηριότητα τοῦ καθ' ἑνὸς ἀπὸ αὐτοὺς καὶ νὰ μὴ παραβιάζῃ τὴ σφαῖρα τῆς προσωπικότητός του. Ἐκτὸς τούτου σύμφωνα με τὸ ἄρθρ. 1510 Α.Κ. ἡ μέριμνα γιὰ τὸ ἀνῆλικο τέκνο εἶναι καθήκον καὶ δικαίωμα, ὅχι μόνον τοῦ πατέρα, ἀλλὰ καὶ τῶν δύο γονέων, οἱ ὁποῖοι ἀσκοῦν τὴ γονικὴ μέριμνα ἀπὸ κοινοῦ. Ὁ νομοθέτης προσφέρει τὸν συντροφικὸν γάμο. Καὶ προσδοκοῦμε ὅτι ἡ νέα αὐτὴ νομοθετικὴ ρύθμισις θὰ συμβάλῃ, ὥστε ἡ σχέσις τοῦ γάμου νὰ εἶναι περισσότερο εἰλικρινής, περισσότερο ἠθικὰ θεμελιωμένη, περισσότερο εὐτυχισμένη. Γιατὶ ὅμως συχνὸν καλλιιεργεῖται ἓνα πνεῦμα ἀρνήσεως τοῦ πολυτίμου κεφαλαίου, ποῦ καὶ σὲ αὐτὰ ἐπίσης τὰ θέματα προσφέρει ἡ πνευματικὴ παράδοσις τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ;

Πρὶν ἀπὸ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1975 καὶ τὰ ἄλλα Σύνταγματα, αἰῶνες πρὶν ἀπὸ

τις διακηρύξεις για τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα, ἀπὸ τὰ χρόνια ἀκόμη ὅπου οἱ γυναῖκες ἐτέλουν ὑπὸ *tutela perpetua*, μιὰ φωνὴ εἶχε διακηρύξει ὅτι κάθε ἄνθρωπος, ἀνεξαρτήτως φυλῆς ἢ φύλου, ἡλικίας, μορφώσεως, τάξεως ἢ νομικῆς καταστάσεως εἶναι μιὰ ἀνεπανάληπτος προσωπικότης, κάτι περισσότερο, εἶναι εἰκὼν τοῦ Θεοῦ. «Οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος, οὐδὲ Ἕλλην, οὐκ ἔνι δοῦλος, οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἓστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ»⁽²²⁾. Ἐὰν δὲ δὲν ὑπῆρξε συνέπεια καὶ ὅποτε δὲν ὑπῆρξε συνέπεια σὲ αὐτὸ τὸ μήνυμα, αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὑπῆρξε παράβασις ἐντολῆς. Καὶ στὴ γλώσσα τῆς πίστεως αὐτὸ λέγεται ἁμαρτία.

«Ἐνεκεν τούτου καταλήψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα καὶ κολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σὰρκα μίαν, ὥστε οὐκέτι εἰσὶ δύο, ἀλλὰ σὰρξ μία»⁽²³⁾. Ὁ Παῦλος λέγει θεθαίως ὅτι «ὁ ἀνὴρ ἐστὶ κεφαλὴ τῆς γυναικὸς». Πόσο ὅμως στενόκαρδα καὶ μειωπικὰ τὸν κρίνομε. Γιατί περὶ ποιᾶς κεφαλῆς πρόκειται; «Ὡς καὶ ὁ Χριστὸς κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας»⁽²⁴⁾. «Οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας ἑαυτῶν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησε τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς»⁽²⁵⁾. Τὸ ἀνδρικό πρότυπο ποῦ προβάλει ἡ Πίστις μας εἶναι ἓνας ἄνθρωπος, ποῦ ὄχι μόνο πρωτεία, αὐταρχισμούς, ἐγωϊσμούς καὶ ἀνδρικά φιλότιμα τὰ θεωρεῖ σκύβαλα, ἀλλὰ τὴ ζωὴ του ὁλόκληρη προσφέρει γιὰ τὴν ἀγαπημένη του. Εἶναι ἓνας Ἐσταυρωμένος ἀπὸ ἀγάπη πρὸς τὴ Νύμφη.

«Οὕτως ὀφείλουσιν οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶν τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα· ὁ ἀγαπῶν τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἑαυτὸν ἀγαπᾷ»⁽²⁶⁾. Εἶναι ὁ ἄνδρας γιὰ τὸν Ἀπόστολο ἡ κεφαλὴ. Ἀλλ' εἶναι ἡ κεφαλὴ ἡ ἀδιάσπαστα συνδεδεμένη μὲ τὸ σῶμα. Εἶναι ἡ ζωὴ τῆς, ἀλλ' εἶναι καὶ ἡ ζωὴ του.

Ὁρθότατα γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἰσότητα τῶν συζύγων μέσα στὸ γά-

μο καὶ στὴν οἰκογένεια. Ἀλλὰ στὴν ἔνωση, τὴν αὐτόχρομα ὀργανικὴ, ὑπάρχει κάτι περισσότερο ἀπὸ τὴν ἰσότητα. Μπροστὰ στὸ αἶτημα τοῦ καιροῦ μας γιὰ ἰσότητα, ἡ Ἐκκλησία προσφέρει κάτι περισσότερο. Προσφέρει τὴν ἐνότητά.

✧ ✧ ✧

5. Τὸ δίκαιο ἤδη ἀπονέμει τὴ γονικὴ μέριμνα καὶ στοὺς δύο γονεῖς. Καὶ αὐτὸ λέγεται ἐκσυγχρονισμὸς τῆς νομοθεσίας. Μήπως ὅμως θὰ ἔπρεπε νὰ θυμηθοῦμε, ὅτι τὴν κριτικὴ τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου τῆς *patria potestas* τὴν ἔχει ἀσκήσει αἰῶνες πολλοὺς πρὶν, κάποιος ποῦ εἶπε, ὅτι: «Ἄνδρες ἦσαν οἱ νομοθετοῦντες καὶ διὰ τοῦτο κατὰ γυναικῶν ἡ νομοθεσία;» Καὶ αὐτὸς ἦταν ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, τὸν 4ον αἰῶνα μ.Χ. ὁ ὁποῖος διεμαρτύρετο καὶ συνέχιζε: «Ἐπεὶ καὶ τοῖς πατράσιν ὑπ' ἐξουσίαν δεδώκασι τὰ τέκνα, τὸ δὲ ἀσθενέστερον (ἐννοεῖ τὴν μητέρα), ἀθεράπευτον εἶασαν. Θεὸς δὲ οὐχ' οὕτως· ἀλλὰ «Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου», ἥτις ἐστὶν ἐντολὴ πρώτη. Ὁρᾶτε τὸ ἴσον τῆς (θείας) νομοθεσίας. Εἰς ὁ ποιητὴς ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, εἰς χοῦς ἀμφοτέροι, εἰκὼν μία, νόμος εἰς, θάνατος εἰς, ἀνάστασις μία. Ὁμοίως ἐξ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς γεγόναιμεν· ἐν χρέος παρὰ τῶν τέκνων τοῖς γονεῦσιν ὀφείλεται»⁽²⁷⁾. Ἀπὸ τότε ἐχρειάσθησαν δέκα ἐξ αἰῶνες γιὰ νὰ ἀλλάξῃ ἡ σχετικὴ νομοθεσία.

✧ ✧ ✧

6. Γι' αὐτὸ καὶ στὴν προσπάθεια τῆς ἐκκοσμικεύσεως τοῦ γάμου καὶ τῆς ἀποσυνδέσεώς του ἀπὸ τὴν πνευματικὴ παράδοσι τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ τὸ ἐρώτημα εἶναι ποῖος εἶναι ἐκεῖνος, ποῦ στὸ τέλος θὰ χάσῃ.

Ποῖος μπορεῖ νὰ ἀρνηθῇ τὴν ἐλευθερίαν νὰ μπορῇ ὁ καθένας, ὅταν θέλῃ καὶ ἐφ' ὅσον θέλει, νὰ ἐντάσῃ τὴ ζωὴ του καὶ τὸ γάμο του μέσα στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Μόνο χριστιανικὴ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι μιὰ ἀντίθετη ἀντίληψι. Γιατί θὰ ὀδηγοῦσε σὲ μὴ γνήσιες ἐπι-

PAUL TOURNIER

Ο ΘΕΜΕΛΙΩΤΗΣ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΟΣ

(Μηνύματα από τη ζωή και το έργο του και σύγχρονες προεκτάσεις)

B'.

Ο Ιατρός P. Tournier πιστεύει απόλυτα στο Θεό, βλέπει τα πάντα και τα ερμηνεύει κάτω από το φῶς της Ἀγίας Γραφῆς. «Ο Θεός, κατά τὸν Tournier, εἶναι τὸ στήριγμα ἄνευ ὧρων, πάντοτε παρῶν καὶ πάντοτε διαθέσιμος». Γιὰ τὸν Tournier καὶ ἡ Ἱατρικὴ θρῖσκει τὴ σχέση της μὲ τὴν Ἀγ. Γραφή. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ ἔχει γράψει ἐμπεριστατωμένα στὸ βιβλίο του «Bible et Medecine» — Ἀγία Γραφή καὶ Ἱατρικὴ. Σὲ ἓνα ἐπιστημονικὸ συνέδριο ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς συνέδρους ἐδήλωσε: «Θὰ νόμιζε κανεὶς ὅτι ἡ Ἀγία Γραφή ἀσχολεῖται ἀποκλειστικῶς μὲ θρησκευτικὰ ζητήματα καὶ δὲν ἔχει σχέση μὲ τὴν πρόοδο τῆς ἐπιστήμης καὶ μὲ τὴ ζωή μας τὴν ἴδια. Ἡ Ἀγία Γραφή παντοῦ μιλάει γιὰ τὸ Θεὸ στὴν πλάση, γιὰ τὴν ἀναζήτηση τῆς ἀληθινῆς φύσεως τῶν γεγονότων, γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς ζωῆς, ἐπισημαίνει ὅτι στὰ θέματα τῆς ζωῆς δὲν ὑπάρχει ἡ τύχη ἢ ἡ σύμπτωση, ἀλλὰ κάτι ποὺ συνδέεται μὲ τὸν προορισμὸ τοῦ ἀνθρώπου... Τὰ ἐπιστημονικὰ συμπεράσματα γύρω ἀπὸ τὴν υγεία καὶ τὴν ἀρρώστεια, ποὺ ἔρχονται σὲ ἀντιπαράθεσιν μὲ τὶς Ἀγιογραφικὰς ἀπόψεις περὶ τοῦ ἀνθρώπου, θρῖσκουν τὴν πληρότητά τους καὶ ἡ Ἱατρικὴ γίνεται ἡ ἐπιστήμη τοῦ ἀνθρώπου στὴν ὁ λ ὁ τ η τ ἄ του». Αὐτὰ διεκήρυσσε στὴ δεκαετία τοῦ '50 ὁ ἱατρός P. Tournier. Καὶ σήμερα τί πιστεύουμε;

Σήμερα δικαιωνόμεστε ἐπιστημονικά, ὅταν μιλοῦμε γιὰ μιὰ ὁ λ ι κ ῆ θεώρηση καὶ ἀντιμετώπιση τοῦ ἀνθρώπου. «Δὲν ὑπάρχουν κατὰ μέρος νόσοι τοῦ ὁργανισμοῦ, στὴ νόσο κάποιου ὁργάνου ἢ συστήματος ὑπάρχει ἡ ὅλη προσωπι-

κότης τοῦ ἀνθρώπου. Σὲ κάθε νόσο συνυπάρχουν ὁργανικὴ βλάβη, λειτουργικὴ διαταραχὴ, ψυχικὴ ἐκτροπὴ». Μὲ τὸ νὰ ἐντοπίσεις τὴ νόσο σὲ κάποιον «κομμάτι» τοῦ σώματος, ἀγνοώντας τὸ «νόμιμο κάτοχο» μὲ τὰ βιοψυχοκοινωνικά του δικαιώματα σ' ὁ λ ὁ κ λ η ρ ο τὸ σῶμα, δὲν σημαίνει πάντοτε ὅτι κάλυψες ἐπαρκῶς τὴ διάγνωσή σου, γράφουν οἱ Ann καὶ Jan Leck (Brit Med. J., 7-2-87). Πραγματικῶς κάθε ἐπιστημονικὸ δεδομένο στὴ σημερινὴ κλινικὴ πράξη, ἔχει τὴ ρίζα του στὶς ιδέες τοῦ Tournier καὶ τῆς ομάδος του, στὶς ιδέες ποὺ ξαναζωντάνεψε καὶ συστηματοποίησε τότε, τονίζοντας ὅτι «ἡ Ἱατρικὴ ἔχει ὑποχρέωση νὰ παρατηρεῖ ὅλες τὶς ὀψεις τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου». Ἡ ὀλικὴ ἱατρικὴ, ἡ ἀληθινὰ ἀνθρώπινη ἱατρικὴ, ὅπως ἀναπτύσσεται στὴ σύγχρονη ἐποχὴ μας, κατὰ θεωρίαν καὶ πράξη, ἔχει τὴν ἀρχὴ της στὸν Ἱπποκράτη καὶ τὸ Γαληνὸ καθὼς καὶ στὸ Χριστιανισμὸ, τοῦ ὁποῦ ἡ διδασκαλία ἀνυψώνει τὸν ἄνθρωπο σὲ ἀπροσμέτρητὴ ἀξία.

Ἡ Ἱατρικὴ τῆς Προσωπικότητος δὲν ἀγνοεῖ τὸ ρόλο καὶ τὴν ἀποστολὴ της στὴν Κοινωνικὴ Ἱατρικὴ. Ἰσα-ἴσα, θὰ ἔλεγε κανεὶς, ὅτι ἐπισημαίνει ἰδιαίτερα καὶ κάνει νὰ διαφαίνεται καθαρώτερα ὁ ρόλος τοῦ ἀνθρώπινου παράγοντος σὲ χώρους ποὺ «μαζοποιοῦν» τὰ πάντα. Ὁ γιατρός σέβεται τὸ ἄ τ ο μ ο , ὅπως καὶ τὴν ὁ μ ἄ δ α (κοινωνία). Τὸ ἔργο τοῦ γιατροῦ εἶναι νὰ κατορθῶναι, πρῶτον νὰ κρατᾷ, ἀκριβῶς, τὴν ἰσορροπία μὲ τὴν ὑπεράσπιση τοῦ ατόμου ἀπὸ τὴν ἐπιβολὴ τῆς θελήσεως ἑνὸς σκληροῦ κοινωνικοῦ συνόλου καὶ δεύτερον νὰ προστατεύει τὴν ὁμάδα ἀπὸ τὶς

άπαιτήσεις ή και την αδιαφορία του ατόμου.

Πρέπει να γίνει κατανοητό από όλους μας πώς ο άνθρωπος είναι μὲν ἕνα άτομο με ιδιαίτερη προσωπική και ύπαρξιακή οντότητα, δὲν παύει όμως να βιώνει μέσα σὲ μιὰ κοινωνία και «να διατελῇ ἐν ἀναστροφῇ, ἀκόμη και εἰς ἐχθρότητα». Ἡ κατάσταση τῆς ἀτομικῆς του υγείας και ὁ τρόπος ζωῆς του ἀντανανκλοῦν στοὺς ἄλλους, ὅπως και ἡ συμπεριφορά τῆς ομάδος, τὰ ἦθη και τὰ ἔθιμά της, ἡ μορφή του κοινωνικοῦ βίου, ἔχουν τὴν ἐπίδρασή τους ἐπάνω στο ἄτομο. Μιὰ «ἀπάνθρωπη» κοινωνία ἀρρωσταίνει άτομα. Στὸ χωρὸ τῆς υγείας πρέπει νὰ γνωρίζουμε καλὰ αὐτὴ τὴν ἀλληλεπίδραση και νὰ εἴμαστε εὐαίσθητοι, πάρα πολὺ, στὴν ἔννοια και σημασία τῆς συνυπευθυνότητος. Ὅπως σήμερα ἀντιλαμβανόμαστε, κατὰ θάθος και πλάτος, τὴν προαγωγή τῆς υγείας — ἀτόμου και κοινωνίας — ὁ σύγχρονος γιατρός θεωρεῖται και ὡς «κοινωνικὸς φροντιστὴς υγείας» ἀναλαμβάνοντας ἀγῶνες και προσπάθειες μέσα στὴν κοινωνικὴ ζωή.

Εἶναι γνωστὸ πλέον ὅτι ἡ υγεία τοῦ ἀνθρώπου δὲν ὀρίζεται μόνο ὡς «πλήρης σωματικὴ και ψυχικὴ εὐεξία», ἀλλὰ προσδιορίζεται ἀπολύτως και ἀπὸ τὴν «κοινωνικὴ εὐεξία». Ἡ καλὴ κοινωνικὴ κατάσταση, ἐξ ἄλλου, προϋποθέτει και τὴν ὑπαρξὴ τῆς εἰρήνης. Τὸ ἱατρικὸ σῶμα πάντοτε προσθλέπει και πάντοτε ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν εὐχάριστη διαβίωση ἀτόμου-κοινωνίας, γιὰ τὴν εἰρηνικὴ συμβίωση και συνύπαρξὴ τῶν ἀνθρώπων, τόσο στὸ μικρὸ κύτταρο ποὺ λέγεται οἰκογένεια, ὅσο και στὸ μεγαλύτερο ὀργανικὸ σύστημα ποὺ ὀνομάζεται κοινότητα-κοινωνία. Μιὰ ἀρρακτική, ἐσωτερικὴ και ἐξωτερικὴ, κατάσταση ἀποτελεῖ βασικὸ στοιχεῖο υγείας, ἀτομικῆς και κοινωνικῆς.

Μπροστά, λοιπόν, σ' αὐτὸ τὸ λεπτὸ ζήτημα τῆς εἰρήνης, ποὺ τόσο καταταλαιπωρεῖται, ἐννοιολογικά και πρακτικά, ἀνάμεσα στοὺς λαοὺς, δὲν μπορούσε νὰ μείνει ἀδιάφορος ὁ θαθεὶς ἀνθρώπινος και εὐαίσθητος Tournier. Ἀξίζει νὰ

ἀναφέρουμε τὶς ἰδέες και τοῦ ἴδιου και τῶν συνεργατῶν του, ὅπως αὐτὲς ἐκφράστηκαν στὸ ΙΙ Διεθνὲς Συνέδριο τῆς Ἱατρικῆς τῆς Προσωπικότητος, σχετικὰ με τὸ θέμα, τὸ 1948: «Ἡ εἰρήνη, διὰ τὴν κοινότητα τοῦ λαοῦ εἶναι, ὅτι εἶναι ἡ υγεία διὰ τὸ ἄτομον. Δὲν σημαίνει μόνον τὴν ἀπουσίαν τοῦ πολέμου, ἀλλὰ σημαίνει μιὰν θετικὴν ἀρμονίαν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ἀρμονίαν θασιζομένην ἐπὶ τῆς ἀνεκτικότητος, τῆς ἀμοιβαίας ἀγάπης και σεβασμοῦ τῆς ἀνθρωπίνης ἀξίας, χωρὶς διακρίσεις τάξεων και φυλῶν. Ἡ εἰρήνη δὲν ἐπιβάλλεται με κανένα ἐξωτερικὸν ἐξαναγκασμόν, ἀλλὰ οἰκοδομεῖται, ὅταν εὐρίσκωμεν τὴν εἰρήνην τῆς ψυχῆς. Ἐχομεν τὴν προσωπικὴν ἐμπειρίαν ὅτι, μόνον ἡ πίστις εἰς τὸν Χριστὸν δίδει αὐτὴν τὴν εἰρήνην». Μὲ μιὰ τέτοια διακοίνωση ἔκλεισαν, τὸ συνέδριο ἐκεῖνο, οἱ γιατροὶ τῆς ομάδος τοῦ Tournier. Ἡ τελευταία φράση τοῦ διαγγέλματός τους θεβαιώνει, πράγματι, ὅτι «ἡ εἰρήνη δὲν σημαίνει ἀπουσία πολέμου, ἀλλὰ παρουσία Θεοῦ». Μόνο ἡ παρουσία Θεοῦ ἐμποδίζει ἀνθρώπινες συγκρούσεις σὲ κάθε ἐπίπεδο και δὲν ἀφήνει τὴν ἀνώμαλη συμπεριφορά και βία, ἀτόμων και λαῶν, «νὰ αὐξάνουν τὴ θνησιμότητα τῶν πολιτισμῶν τους».

Ἐπειτα ἀπὸ ὅλα ὅσα ἀναφέρθηκαν προηγουμένως, ὀδηγοῦμεθα στὸ συμπέρασμα ὅτι, ἡ ἐφαρμογὴ τῆς Ἱατρικῆς τῆς Προσωπικότητος προϋποθέτει μιὰ ἀληθινὴ ἱατρικὴ παιδεία τῶν λειτουργῶν τῆς υγείας, οἱ ὁποῖοι με τὴ σειρά τους, θὰ «παιδαγωγήσουν» ὑπεύθυνα και σωστά ἰκάθε ἀποδέκτη υγείας.

Οἱ βασικὲς ἀρχὲς μιᾶς σύγχρονης «Ἀγωγῆς Ὑγείας» στηρίζονται στὰ ἑξῆς ἐπιστημονικά παραδεδεγμένα:

1. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἕνας μικροσκοπικός, ἀποτελούμενος ἀπὸ βιολογικά, ψυχικά, κοινωνικά και πνευματικά στοιχεῖα, δηλαδή ἀπὸ τὰ «ἀπειροελάχιστα ὑποατομικά σωματίδια τῆς ὕλης τοῦ ὀργανισμοῦ μέχρι τὴ θίοςφαιρα». Κάθε στοιχεῖο ἀπὸ αὐτὰ ἔχει τὴν ἀπαίτησή του και ἡ ἀποσπασματικὴ, τυχόν, ἀντιμετώπισή του δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ ἱκα-

νοποιήσει τις ανάγκες της ανθρωπίνης πληρότητας.

2. Ἡ κατάκτηση τῆς υγείας ἀπαιτεῖ θαθεῖα γνώση τῆς ὑπάρξεώς μας καὶ εἶναι ὑπόθεση, καθήκον καὶ εὐθύνη **π ε ρ ι σ ό τ ε ρ ο** ἀτομική, παρὰ κοινωνικοπολιτική ἢ κυβερνητική. Ἡ ἀτομική υγεία ἀντανεκλᾷ σὲ κάθε πλησίον μας — οἰκογένεια, κοινωνία, φυλή — καθόσον κάθε διπλανός μας ἐξαρτᾶται, μερικῶς, καὶ ἀπὸ τὴ δική μας υγεία. Ἡ υγεία μας διασφαλίζεται πιὸ καλὰ, ὅταν στὴ φυσική μας ζωὴ δεχτοῦμε τὴν **π ν ε υ μ α τ ι κ ό τ η τ α** καὶ στὴν πνευματική μας ζωὴ δώσουμε **φ υ σ ι κ ό τ η τ α**.

3. Ἡ ἀρρώστεια δὲν ὀφείλεται μόνο στὰ μικρόβια, στὶς φυσικοχημικὲς διαταραχὲς τῶν κυττάρων, στὶς κακοήθειες ὀργανικὲς μεταμορφώσεις, στὴν ἀνέχεια καὶ στὴ φτώχεια. Τὴν αἰτία τῆς ἀρρώστειας πρέπει νὰ τὴν ἀναζητοῦμε, συχνότερα ἴσως, στὶς ἐσωτερικὲς συγκρούσεις μας καὶ τὴν δυσαρμονία ἀπὸ «τὴν πάλην τῆς σαρκὸς πρὸς τὸν νόμον τοῦ πνεύματος», στὴν ἀντιβιολογική καὶ ἀφύσικη ζωὴ μας, στὴν ὑλοζωιστικὴ νοοτροπία μας, σὲ ἠθικὲς καταπονήσεις μας, «στὴν ἄγνοια, ἴσως, καθὼς καὶ τὴν ἐκμετάλλευση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ ἀνθρώπου». Τὸ σημερινὸ δρᾶμα τοῦ ἀνθρώπου, αἰτία καὶ τῆς ἀρρώστειας, εἶναι, κατὰ τὸν Tournier, ἡ ἀπώθηση τῆς ἐσωτερικῆς ἀρμονίας τοῦ πνεύματος. «Οἱ καθημερινὲς ἀγωνίες τοῦ ἀνθρώπου ἔχουν σχέση μὲ τὴν υγεία περισσότερο ἀπὸ ὅσο ἔχουν σχέση τὰ μικρόβια καὶ οἱ σφαῖρες», ἔγραφε ὁ Menninger, πρὶν σαράντα χρόνια. Σήμερα πλέον τὸ γεγονός αὐτό, μὲ μιὰ πλατύτερη ἔννοια, ἀποτελεῖ τραγικὸ status ὅλο καὶ μεγαλύτερου ἀριθμοῦ ἀτόμων καὶ ὁμάδων.

4. Ἡ ἀληθινὴ ἀποκατάσταση τῆς υγείας δὲν εἶναι θέμα **μ ό ν ο ν** φαρμάκων καὶ ἱατρικῆς τεχνολογίας, ποὺ μποροῦν νὰ ἐξαφανίσουν τὴ νόσο. Δὲν εἶναι λίγες φορὲς ποὺ ἡ νόσος μπορεῖ νὰ «ἐξαφανισθεῖ» καὶ ὁ ἀνθρώπος νὰ μὴν ἔχει «γιατρευθεῖ». Ἐπίσης ἀρκετὰ συχνὰ ἡ παντοδυναμία τῆς ἐπιστήμης δὲν φέρνει ἱαση, ἀλλὰ οὔτε καὶ θεραπευτικὴ ἀπάλυνση τῆς νόσου. Τὸ λόγο ἔχουν, χω-

ρὶς ἀμφισβητήσεις, καὶ πνευματικοὶ παράγοντες γιὰ τὴ θεραπεία τοῦ πάσχοντος ἀνθρώπου. Πίστις καὶ χάρις παρεμβαίνουν σαφῶς. Ὁ διάσημος, γιὰ τὴν ἐποχὴ του, Γάλλος χειρουργός, Ambroise Paré, ἔλεγε χαρακτηριστικά: «Ἐγὼ ἄσκῳ τὴν θεραπευτικὴν τοῦ ἀρρώστου καὶ ὁ Θεὸς τὸν κάνει καλὰ». Καὶ σὲ ἓνα βιβλίον μὲ τίτλο «Περὶ ἀρρωστειᾶς, ἱατρῶν, φαρμάκων καὶ ἰάσεως», γραμμένο κατὰ τὸν ΣΤ΄ αἰῶνα ἀπὸ δύο σπουδαίους μοναχοὺς, διαβάζουμε κάτι ἀνάλογο: «Ὁ θεράπων μετὰ φόβου ποιεῖ ὃ ποιεῖ καὶ ἄνευ Θεοῦ ἴσας οὐ γίνεται τινί».

Τώρα ὅσον ἀφορᾷ στὴν **ἱ α τ ρ ι κ ῆ π α ι δ ε ῖ α**, οἱ βασικὲς ἀρχές τῆς πρέπει νὰ θεμελιωθοῦν, ὅχι στὴν ἀποθήκευση ξερῶν γνώσεων, ἔστω καὶ πάρα πολλῶν, ἀλλὰ προπάντων στὴν ἀνάπτυξη τῶν στοιχείων ἐκείνων ποὺ ἐτοιμάζουν τὸ γιατρό μὲ «σοφίαν» καὶ ἠθική, τὸν ἐπιστήμονα, δηλαδή, ποὺ κρατάει συνεχῶς ἐπαφὴ μὲ τὸ πνεῦμα, ποὺ στηρίζει τὴν ἔρευνά του ἀνθρωπινότερα, ποὺ ἀποκτᾷ τὴν ἱκανότητα «νὰ διεισδύει στὴν ὁλότητα τοῦ νοσοῦντος ἀνθρώπου καὶ στὸ βάθος τῶν ἀπαιτήσεων τῆς ἀνθρωπότητος».

Κατὰ τὸν καθηγητὴ Γεώργιον Δαῖκον «ἡ Ἱατρικὴ Παιδεία εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ἐτοιμάζει σοφοὺς, ὅχι ἀπλῶς πολυγνώστας. Εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ἐτοιμάζει ἄνδρας τελείους, καλοὺς-καγαθοὺς, μὲ ἱκανότητα δι' ὑπεύθυνον ἀντιμετώπισιν τῶν ζητημάτων υγείας, τὰ ὁποῖα εἰς τὴν πλειονότητά των μὲν εἶναι μικρά, ἀλλὰ πολλάκις εἶναι προβλήματα ζωῆς καὶ θανάτου». Πραγματικῶς «ἡ προσπάθεια σήμερα εἶναι νὰ γίνῃ ἡ Ἱατρικὴ Παιδεία, ἀληθινὴ Παιδεία, μὲ τὴν προσθήκην τῶν ἀνθρωπιστικῶν μελετῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν συμπεριφορᾶς».

Στὸ 13ο Ἐτήσιο Πανελλήνιο Ἱατρικὸ Συνέδριον (Μάϊος 1987, Ἀθήνα), τὸνίστηκε καὶ συζητήθηκε, μὲ πολλὴ ἔμφαση, ἡ ἀνάγκη προπτυχιακῆς καὶ μεταπτυχιακῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν γιατρῶν ἐπ'ἀνὰ στίς ἔννοιες «ψυχοσωματικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ ἀρρώστου» καὶ «ἱατρικὴ ἐπέμβαση καὶ ποιότητα ζωῆς ποὺ θὰ χαρακτηρίζεται, ὅχι ἀπὸ ποσοτικούς δείκτες

υγείας, αλλά και από τη σημασία στην αίσθηση της ζωής του άρρώστου και την ικανοποίησή του από τη ζωή». Ζητούνται, δηλαδή, μορφωτικές και παιδευτικές παράμετροι, που θά είναι ικανές να καλλιεργήσουν τον τύπο του γιατρού που «θά υπηρετεί, θά θεραπεύει, θά ανυψώνει» τον πάσχοντα από πάσης πλευράς. "Ετσι ή Ιατρική επέμβαση θά γίνεται ευεργετική παρέμβαση στη ζωή του ανθρώπου, του οποίου όμως θά υπολογίζεται πάντοτε ή αυτονομία. "Η παροχή υπηρεσιών υγείας θά βαθμολογείται και από τον ανθρωπιστικό χαρακτήρα της.

"Όταν ο λαός προφέρει τη λέξη γιατρός, αυτόνομη ταυτίζει τον επιστήμονα με άρετες όπως, τη συμπόνια, την αυταπάρνηση, τη θυσία, την υπομονή, την κατανόηση, την ειλικρίνεια, τη σύνεση, τη διάκριση, τη συνέπεια και πάνω απ' όλα την ταπεινότητα και την αγάπη. Μια αγάπη που αγκαλιάζει τον πάσχοντα κι' ολόκληρο τον κόσμο, χωρίς κανενός είδους ξεχώρισμα. «Και έάν έχω προφητείαν και είδω τά μυστήρια πάντα και πάσαν την γνώσιν... αγάπην δέ μη έχω, ουδέν εμίμναιμι» (Α' Κορ. ιγ' 2). Στ' αλήθεια και το πιο δεξί μυαλό σ' ένα γιατρό, χωρίς καρδιά σπλαγχνική, δεν μπορεί να προσφέρει ολοκληρωτικά την άποκρίση, που ποθεί ο άρρωστος.

"Ο Μέγας Βασίλειος, με το δικαίωμα που του έδινε και ή «νοσοκομειακή» του εμπειρία, τονίζει ότι «πᾶσι τοῖς τήν Ιατρικήν μετιούσι φιλανθρωπία τὸ ἐπιτήδευμα». "Ακριβώς ή "Ιατρική τής Προσωπικότητας απαιτεί γιατρούς «"Ιπποκρατικο-χριστιανικής νοστοπίας», γιατρούς φιλάνθρωπους, για τους όποιους διψάει κάθε κοινωνία. Και για μια σύγχρονη κοινωνία γεμάτη από προβλήματα του αμοραλισμού, τά απότοκα «του μη κατά την επιταγήν τής συνειδήσεως πράττειν», μόνο γιατροί φορείς ήθικοκοινωνικών ἀρετῶν, μπορούν να ἀναδειχτούν αληθινοί θεράποντες.

"Αν τώρα υπάρχουν και κάποιοι γιατροί οί όποιοι κατά την πορεία τής ζω-

ής, χάνουν την έμπιστοσύνη και την εκτίμηση του κόσμου, οί ίδιοι φτάνει, μάς λέει ο Tournier, «διότι μόνοι τους ἀρνοούνται την πνευματική θέση του ανθρώπου, ἀρνοούνται τη δική τους πνευματική υπόσταση». "Υλοποιούν, πέρα για πέρα, το «ύλιστικό πιστεύω» τους για την ανθρώπινη ζωή, ασκούν την τέχνη του θεραπεύειν με την ανάλογη νοστοπία τους και ασφαλώς κρίνονται και έπιστημονικά από άτομα και κοινωνία. Είναι οί τύποι τῶν γιατρῶν που «διακατέχονται από τάσεις υπερχαταναλωτισμού, εὐδαιμονισμού, έγωκεντρισμού και ἀπροθυμίας προσφοράς στο βαρὺ Ιατροκοινωνικό έργο τους».

Πάντως ποτέ δεν έλειψαν οί πραγματικοί γιατροί μέσα στον κόσμο. "Από τον "Ιπποκράτη που υπήρξε ο φωτεινός πρωτοπόρος μέχρι τους τελευταίους μεγάλους κλινικούς και έρευνητές γιατρούς, που και όταν μεσουρανούσε ο ύλισμός, αυτοί παρέμεναν σταθερά πνευματικοί άνθρωποι, αναγνωρίζοντας ότι, ή "Ιατρική δεν μπορεί να φτάσει τά ἀπρόσιτα όρια τῶν φαινομένων, που λέγονται «βιολογικά φαινόμενα, ψυχικές λειτουργίες, επίδραση του πνεύματος στις οργανικές λειτουργίες». Είναι οί γιατροί οί όποιοι έχοντας τη μεγαλύτερη οικειότητα με την έπιστήμη τους, βλέποντας το βάθος και την έκταση τής άγνωσίας τους και όντας συχνά «άκάλυπτοι», παραμένουν ταπεινοί με τις όσες γνώσεις και αν κατακτούν, χωρίς στοιχεία επάρσεως, υπεροψίας και Ισχυρογνωμοσύνης, αποφεύγουν όρθολογισμούς και αὐτοπεποιθήσεις για το αλάθητο και την παντοδυναμία τής έπιστήμης και πρό πάντων δεν ιδιοποιούνται θεϊκές ιδιότητες. "Εχουν σαφή επίγνωση ότι ο γιατρός δεν όρίζει ούτε τη ζωή, ούτε το θάνατο.

Στην πατρίδα μας πολλοί γιατροί, σημαίνουσες προσωπικότητες τής Ιατρικής έπιστήμης, αλλά και άπλοι γιατροί «θεράποντες» του λαού μας, έδω και μια πενηκονταετία άρχισαν να μελετούν και να έμβασθουν στις ιδέες του Tournier, στην "Ιατρική τής Προσωπικότητας.

Δέχτηκαν τις απόψεις του, τις ένστερ-
νίστηκαν με όλη τους την καρδιά και
προσπάθησαν να τις εφαρμόσουν, επι-
βεβαιώνοντας έτσι την αλήθεια τους. Με
βεβαιότητα μπορούμε τώρα έδω, να
πούμε, ότι έ π έ τ υ χ α ν, όσοι πί-
στεψαν και εφαρμόσαν την 'Ιατρική της
Προσωπικότητας.

Αναφέρομαι, ιδιαίτερα, στον άείμνη-
στο Μαρίνο Γερουλάνο, καθηγητή της
Χειρουργικής και άκαδημαϊκό, γιατρό
άφθαστο στο νυστέρι και στον «κάλα-
μον». Ο Μ. Γερουλάνος με το «πιστεύω»
του και την Ιατρική του διακονία, κατά
τον άκαδημαϊκό Γ. Μερικά, «ύπηρεζε ό
πατέρα της Ψυχοσωματικής 'Ιατρικής,
της 'Ιατρικής της Προσωπικότητας και
του Νεοϊπποκρατισμού στην 'Ελλάδα».
Κατά δέ τον καθηγητή της 'Ιστορίας της
'Ιατρικής, Σπύρο Μαρκέτο, «ή έπιστη-
μονική σταδιοδρομία του Μ. Γερουλάνου
ταυτίστηκε με τη μελέτη της 'Ιατρικής
της Προσωπικότητας».

Μαζί με το Μ. Γερουλάνο θα ύπομνη-
σω τους άείμνηστους Ιατρούς Δ. Χαροκό-
πο, Α. Άσπιώτη, Σ. Χατζηδάκι, που κι
αυτοί δούλεψαν σαν δάσκαλοί μας, θεω-
ρητικά και πρακτικά, μεταδίδοντας τις
ιδέες του Tournier σε εύρο κύκλο, ιδιαι-
τερα, νέων γιατρών, που με τη σειρά
τους έγιναν όπαδοί του. Άσκησαν αυτή
τη γνήσια ανθρωπιστική Ιατρική, συνει-
δητά, όπου ό καθένας θρέθηκε, σε πόλη
ή σε χωριό, σε δαμόσιο ή ιδιωτικό τομέα.
Γιατροί έμπνευσμένοι από τη χριστιανική
κοσμοθεωρία πρόσφεραν μιá Ιατρική με
ανθρωπία. Πίστεψαν στο προσεκτικό ψυ-
χάκουσμα του άρρώστου, στην ολοκλη-
ρωτική άφοσίωση πρδς τον πάσχοντα,
στη σημασία της πίστης πρδς το Θεό
και για τους δυό τους. Με κάποια συνε-
χή άσκηση και «έκπαιδευση» (ό άείμνη-
στος Σ. Χατζηδάκις ύποστήριζε ότι και
ή μετάδοση της ανθρωπιάς χρειάζεται
μιá τ ε χ ν ι κ ή) έμαθαν τη γλώσσα
που τους έκανε κατανοητούς σε κάθε
λογής ανθρωπο, χρησιμοποίησαν συμ-
περιφορά που κέρδιζε την έμπιστοσύνη
του άρρώστου και των συγγενών του,
που χάριζε τη μεγάλη εκτίμηση των συν-
αδέλφων τους. Κι' ως τά σήμερα πλη-

θος γιατρών πιστεύει και εφαρμόζει την
'Ιατρική της Προσωπικότητας, παρά το
άστατο Ιατρικό κλίμα της έποχής, και
δίνει μάχες για την προβολή της.

Και στο σημείο αυτό, ό μεστός λόγος
του Tournier συνοψίζει ό,τι άφορά στο
«μεδοϋλι» της Ιδεολογίας του: «Η 'Ια-
τρική της Προσωπικότητας δέν εκδιδά-
σκεται, όπως ή έπαγγελματική Ιατρική.
Είμαι καρπός μιáς έσωτερικής εξέλιξε-
ως αυτού τούτου του Ιατροϋ... Έξαρτά-
ται από το τί είναι ό γιατρός και όχι από
το τί πράττει. Έτσι το παράδειγμά του,
ή μαρτυρία του και οι Ιατρικές του όδη-
γίες θα έπιτυγχάνουν θεραπεία νόσου
και άγιασμό ζωής».

Ο Ιατρός Paul Tournier, έν σχέσει
και με τους πιό ειδήμονες γιατρούς άπε-
δείχθη ένας πολύ ειδικός στην ανάλυση
του ύλικού που συνθέτει την προσωπικό-
τητα του ανθρώπου και μιáς έδωσε «τήν
καταγραφή μιáς έκπληκτικής ανθρωπο-
γνωσίας». Ο Tournier κατάφερε να άνα-
γνωρίσει και να άποκαλύψει τη σημα-
σία, όχι μόνο των «μεγαλομοριακών έ-
νώσεων» του ψυχικού κόσμου του ανθρώ-
που, αλλά και όλων των «ίχνοστοιχείων»
του άκόμη. Αυτά τά τελευταία βρί-
σκονται στην «καρδιά της ψυχής», και
είναι κάποιες σπουδαίες άρετές, που
παίζουν τον πλέον βασικό ρόλο για τη
συγκρότηση και την ανάδειξη της προ-
σωπικότητας μέχρι την τελική της φάση,
που πρέπει να είναι ή γνωριμία και ή
ένωσή της με το Θεό.

Έκείνο πού, έπίσης, θαυμάζει κανείς
στον Tournier είναι το ολοκληρωτικό
δόσιμό του στο Θεό. Άθρακμία ή πί-
στη και ή άφοσίωσή του σ' Αυτόν. Πί-
στη που έκδηλώνεται ως πεποίθηση και
ως έμπιστοσύνη. Χαρακτηριστικά κάνει
λόγο για κάποιο καθημερινό «ήρεμο
χρόνο» που πρέπει να διαθέτει καθένας
μας και όπου την ώρα αυτή καθησυχά-
ζοντας τους λογισμούς μας, θα περιμέ-
νουμε να μιλήσει, με έ σ α μ α ς, ό
Θεός. Στις σκέψεις του, στους διαλόγους
με τους ποικίλους άσθενείς του, στις

υγείας, αλλά και από τη σημασία στην αίσθηση της ζωής του άρρώστου και την ικανοποίησή του από τη ζωή». Ζητούνται, δηλαδή, μορφωτικές και παιδευτικές παράμετροι, που θα είναι ικανές να καλλιεργήσουν τον τύπο του γιατρού που «θα υπηρετεί, θα θεραπεύει, θα ανυψώνει» τον πάσχοντα από πάσης πλευράς. "Ετσι η Ιατρική επέμβαση θα γίνεται ευεργετική παρέμβαση στη ζωή του ανθρώπου, του οποίου όμως θα υπολογίζεται πάντοτε η αυτονομία. Η παροχή υπηρεσιών υγείας θα βαθμολογείται και από τον ανθρωπιστικό χαρακτήρα της.

"Όταν ο λαός προφέρει τη λέξη **γιατρός**, αυτόνοτητα ταυτίζει τον επιστήμονα με άρετēs όπως, τη συμπόνια, την αυταπάτηση, τη θυσία, την υπομονή, την κατανόηση, την ειλικρίνεια, τη σύνεση, τη διάκριση, τη συνέπεια και πάνω απ' όλα την ταπείνωση και την αγάπη. Μια αγάπη που αγκαλιάζει τον πάσχοντα κι' ολόκληρο τον κόσμο, χωρίς κανενός είδους ξεχώρισμα. «Και εάν έχω προφητείαν και ειδώ τα μυστήρια πάντα και πάσαν την γνώσιν... αγάπην δέ μη έχω, οὐδέν εἰμί» (Α' Κορ. ιγ' 2). Στ' αλήθεια και το πιό δεξὺ μυσλὸ σ' ἕνα γιατρό, χωρίς καρδιά σπλαγχνική, δὲν μπορεί νὰ προσφέρει ολοκληρωτικὰ τὴν ἀποκατάσταση, πού ποθεῖ ὁ ἄρρωστος.

Ὁ Μέγας Βασίλειος, μὲ τὸ δικαίωμα πού τοῦ ἔδινε καὶ ἡ «νοσοκομειακή» του ἐμπειρία, τονίζει ὅτι «πᾶσι τοῖς τὴν ἰατρικὴν μετιούσι φιλανθρωπία τὸ ἐπιτήδευμα». Ἀκριβῶς ἡ Ἱατρικὴ τῆς Προσωπικότητος ἀπαιτεῖ γιατροὺς «Ἱποκρατικο-χριστιανικῆς νοστορίας», γιατροὺς **φιλανθρώπους**, γιὰ τοὺς ὁποίους διψάει κάθε κοινωνία. Καὶ γιὰ μιὰ σύγχρονη κοινωνία γεμάτη ἀπὸ προβλήματα τοῦ ἀμοραλισμοῦ, τὰ ἀπότοκα «τοῦ μὴ κατὰ τὴν ἐπιταγὴν τῆς συνειδήσεως πράττειν», μόνο γιατροὶ φορεῖς ἠθικοκοινωνικῶν ἀρετῶν, μποροῦν νὰ ἀναδειχτοῦν ἀληθινοὶ θεράποντες.

"Αν τώρα ὑπάρχουν καὶ κάποιοι γιατροὶ οἱ ὁποῖοι κατὰ τὴν πορεία τῆς ζω-

ῆς, χάνουν τὴν ἐμπιστοσύνη καὶ τὴν ἐκτίμηση τοῦ κόσμου, οἱ ἴδιοι φταῖνε, μᾶς λέει ὁ Tournier, «διότι μόνοι τοὺς ἀρνοῦνται τὴν πνευματικὴ θέση τοῦ ἀνθρώπου, ἀρνοῦνται τὴ δική τους πνευματικὴ ὑπόσταση». Ὑλοποιοῦν, πέρα γιὰ πέρα, τὸ «ὕλιστικὸ πιστεύω» τοὺς γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ζωή, ἀσκοῦν τὴν τέχνη τοῦ θεραπεύειν μὲ τὴν ἀνάλογη νοστορία τοὺς καὶ ἀσφαλῶς **κρίνουνται** καὶ **ἐπισημαίνονται** ἀπὸ ἄτομα καὶ κοινωνία. Εἶναι οἱ τύποι τῶν γιατρῶν πού «διακατέχονται ἀπὸ τάσεις ὑπερκαταναλωτισμοῦ, εὐδαιμονισμοῦ, ἐγωκεντρισμοῦ καὶ ἀπροθυμίας προσφορᾶς στὸ βαρὺ ἱατροκοινωνικὸ ἔργο τοὺς».

Πάντως ποτὲ δὲν ἔλειψαν οἱ πραγματικοὶ γιατροὶ μέσα στὸν κόσμο. Ἀπὸ τὸν Ἱπποκράτη πού ὑπῆρξε ὁ φωτεινὸς πρωτοπόρος μέχρι τοὺς τελευταίους μεγάλους κλινικοὺς καὶ ἐρευνητὲς γιατροὺς, πού καὶ ὅταν μεσουρανοῦσε ὁ ὕλισμός, αὐτοὶ παρέμεναν σταθερὰ πνευματικοὶ ἄνθρωποι, ἀναγνωρίζοντας ὅτι, ἡ Ἱατρικὴ δὲν μπορεῖ νὰ φτάσει τὰ ἀπρόσιτα ὅρια τῶν φαινομένων, πού λέγονται «βιολογικὰ φαινόμενα, ψυχικὲς λειτουργίες, ἐπίδραση τοῦ πνεύματος στὶς ὀργανικὲς λειτουργίες». Εἶναι οἱ γιατροὶ οἱ ὁποῖοι ἔχοντας τὴ μεγαλύτερη οἰκειότητα μὲ τὴν ἐπιστῆμην τοὺς, βλέποντας τὸ βάθος καὶ τὴν ἔκταση τῆς ἀγνωσίας τοὺς καὶ ὄντας συχνὰ «ἀκάλυπτοι», παραμένουν ταπεινοὶ μὲ τὶς ὁσες γνώσεις καὶ ἂν κατακτοῦν, χωρίς στοιχεῖα ἐπάρσεως, ὑπεροψίας καὶ ἱσχυρογνωμοσύνης, ἀποφεύγουν ὀρθολογισμοὺς καὶ αὐτοπεποιθήσεις γιὰ τὸ ἀλάθητο καὶ τὴν παντοδυναμία τῆς ἐπιστῆμης καὶ πρὸ πάντων δὲν ἰδιοποιοῦνται θεϊκὲς ιδιότητες. Ἐχουν σαφῆ ἐπίγνωση ὅτι ὁ γιατρός δὲν ὀρίζει οὔτε τὴ ζωή, οὔτε τὸ θάνατο.

Στὴν πατρίδα μας πολλοὶ γιατροὶ, σημαίνουσες προσωπικότητες τῆς ἱατρικῆς ἐπιστῆμης, ἀλλὰ καὶ ἀπλοὶ γιατροὶ «θεράποντες» τοῦ λαοῦ μας, ἐδῶ καὶ μιὰ πενηκονταετία ἀρχισαν νὰ μελετοῦν καὶ νὰ ἐμβασθύνουν στὶς ἰδέες τοῦ Tournier, στὴν Ἱατρικὴ τῆς Προσωπικότητος.

Δέχτηκαν τις απόψεις του, τις ένστερ-
νίστηκαν με όλη τους την καρδιά και
προσπάθησαν να τις εφαρμόσουν, επι-
βεβαιώνοντας έτσι την αλήθεια τους. Με
βεβαιότητα μπορούμε τώρα έδω, να
πούμε, ότι έ π έ τ υ χ α ν, όσοι πί-
στεψαν και εφαρμόσαν την 'Ιατρική της
Προσωπικότητας.

'Αναφέρομαι, ιδιαίτερα, στον αείμνη-
στο Μαρίνο Γερουλάνο, καθηγητή της
Χειρουργικής και ακαδημαϊκό, γιατρό
άφθαστο στο νυστέρι και στον «κόλα-
μον». 'Ο Μ. Γερουλάνος με το «πιστεύω»
του και την ιατρική του διακονία, κατά
τον ακαδημαϊκό Γ. Μερικά, «υπήρξε ο
πατέρας της Ψυχοσωματικής 'Ιατρικής,
της 'Ιατρικής της Προσωπικότητας και
του Νεοϊπποκρατισμού στην 'Ελλάδα».
Κατά δε τον καθηγητή της 'Ιστορίας της
'Ιατρικής, Σπύρο Μαρκέτο, «ή έπιστη-
μονική σταδιοδρομία του Μ. Γερουλάνου
ταυτίστηκε με τη μελέτη της 'Ιατρικής
της Προσωπικότητας».

Μαζί με το Μ. Γερουλάνο θα υπομνή-
σω τους αείμνηστους Ιατρούς Δ. Χαροκό-
πο, 'Α. 'Ασπιώτη, Σ. Χατζηδάκι, που κι'
αυτοί δούλεψαν σαν δάσκαλοί μας, θεω-
ρητικά και πρακτικά, μεταδίδοντας τις
ιδέες του Tournier σε ευρύ κύκλο, ιδιαί-
τερα, νέων γιατρών, που με τη σειρά
τους έγιναν όπαδοί του. "Ασκησαν αυτή
τη γνήσια ανθρωπιστική Ιατρική, συνει-
δητά, όπου ο καθένας θρέθηκε, σε πόλη
ή σε χωριό, σε δημόσιο ή ιδιωτικό τομέα.
Γιατροί έμπνευσμένοι από τη χριστιανική
κοσμοθεωρία πρόσφεραν μια Ιατρική με
ανθρωπιά. Πίστεψαν στο προσεκτικό ψυ-
χάκουσμα του άρρώστου, στην ολοκλη-
ρωτική άφροσίωση προς τον πάσχοντα,
στη σημασία της πίστης προς το Θεό
και για τους δύο τους. Με κάποια συνε-
χή άσκηση και «έκπαίδευση» (ό αείμνη-
στος Σ. Χατζηδάκις υποστήριζε ότι και
ή μετάδοση της ανθρωπιάς χρειάζεται
μια τ ε χ ν ι κ ή) έμαθαν τη γλώσσα
που τους έκανε κατανοητούς σε κάθε
λογής άνθρωπο, χρησιμοποίησαν συμ-
περιφορά που κέρδιζε την έμπιστοσύνη
του άρρώστου και των συγγενών του,
που χάριζε τη μεγάλη έκτίμηση των συν-
αδέλφων τους. Κι' ως τα σήμερα πλη-

θος γιατρών πιστεύει και εφαρμόζει την
'Ιατρική της Προσωπικότητας, παρά το
άστατο Ιατρικό κλίμα της εποχής, και
δίνει μάχες για την προβολή της.

Και στο σημείο αυτό, ο μεστός λόγος
του Tournier συνοψίζει ό,τι αφορά στο
«μεδούλι» της ιδεολογίας του: «'Η 'Ια-
τρική της Προσωπικότητας δεν έκδιδά-
σκεται, όπως ή έπαγγελματική Ιατρική.
Είναι καρπός μιας έσωτερικής εξέλιξε-
ως αυτού τούτου του Ιατρού... 'Εξαρτά-
ται από το τί είναι ο γιατρός και όχι από
το τί πράττει. "Ετσι το παράδειγμά του,
ή μαρτυρία του και οι Ιατρικές του όδη-
γίες θα έπιτυγχάνουν θεραπεία νόσου
και άγιασμό ζωής».

***

'Ο Ιατρός Paul Tournier, έν σχέσει
και με τους πιδ είδήμονες γιατρούς άπε-
δείχθη ένας πολύ ειδικός στην ανάλυση
του ύλικού που συνθέτει την προσωπικό-
τητα του ανθρώπου και μάς έδωσε «την
καταγραφή μιας έκπληκτικής ανθρωπο-
γνωσίας». 'Ο Tournier κατάφερε να άνα-
γνωρίσει και να άποκαλύψει τη σημα-
σία, όχι μόνο των «μεγαλομοριακών έν-
ώσεων» του ψυχικού κόσμου του ανθρώ-
που, αλλά και όλων των «ίχνοστοιχείων»
του άκόμη. Αυτά τα τελευταία θρί-
σκονται στην «καρδιά της ψυχής», και
είναι κάποιες σπουδαίες άρετές, που
παίζουν τον πλέον βασικό ρόλο για τη
συγκρότηση και την άνάδειξη της προ-
σωπικότητας μέχρι την τελική της φάση,
που πρέπει να είναι ή γνωριμία και ή
ένωσή της με το Θεό.

'Εκείνο που, έπίσης, θαυμάζει κανείς
στον Tournier είναι το ολοκληρωτικό
δόσιμό του στο Θεό. 'Αθραμιαία ή πί-
στη και ή άφροσίωσή του σ' Αυτόν. Πί-
στη που έκδηλώνεται ως πεποίθηση και
ως έμπιστοσύνη. Χαρακτηριστικά κάνει
λόγο για κάποιο καθημερινό «ήρεμο
χρόνο» που πρέπει να διαθέτει καθένας
μας και όπου την ώρα αυτή καθησυχά-
ζοντας τους λογισμούς μας, θα περιμέ-
νουμε να μιλήσει, μ έ σ α μ α ς, ο
Θεός. Στις σκέψεις του, στους διαλόγους
με τους ποικίλους άσθενείς του, στίς

συζητήσεις με τούς συναδέλφους του, βλέπει κανείς τόν Tournier νά κατευθύνεται, πάντοτε, πρὸς τὸ Θεό. Τὸ «πιστεύω» του καὶ οἱ «ἀρχές» του ξεπηδοῦσαν πάντα ἀπὸ τὸ Νόμο τοῦ Θεοῦ καὶ δὲν φανερώνονταν μόνο μετὰ τὸ λόγο ἢ τὰ γραπτὰ του, ἀλλὰ ἦταν ὁ ἴδιος ζωντανὸ παράδειγμα καὶ τῆς πράξεως ἦταν «βίος τοῖς λόγοις συμφθεγγόμενος». Γιὰ τὸν Tournier δὲν ἴσχυε μόνο «ἓνας γιατρὸς σκέπτεται καὶ γράφει», ἀλλὰ ἓνας γιατρός, πού σκέφτεται, γράφει καὶ ὁμολογεῖ, βιώνει πνευματικὰ καὶ ἐνεργεῖ ἀναλόγως. Εἶχε, δηλαδὴ, ἔκδηλα τὰ στοιχεῖα πού χαρακτηρίζουν τὴ ζωὴ τοῦ Χριστιανοῦ καὶ τὰ ὁποῖα, κατὰ τὸ Γρηγόριο Νύσσης, εἶναι ὁ συνδυασμὸς «ἐνθυμίου, λόγου καὶ πράξεως».

Σήμερα γίνεται παραδεκτὸ ὅτι ὁ γιατρὸς ἀσκεῖ στὴν κοινωνία τέσσερις βασικούς ρόλους: τοῦ θεραπευτοῦ, τοῦ ἐρευνητοῦ, τοῦ ἐκπαιδευτοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Tournier διακρίθηκε καὶ στοὺς τέσσερις, ὅμως στὸν τέταρτο ρόλο πρέπει νὰ σταθοῦμε γιὰ λίγο. Ὁ Tournier ἀναδείχθηκε πνευματικὸς ἄνθρωπος καὶ μετὰ τὴν πλατεῖα «κοσμικὴ» ἔννοια καὶ μετὰ τὴ στενὴ «θρησκευτικὴ» σημασία τοῦ ὅρου. Ὁ ἴδιος γαλουχήθηκε μετὰ ὅ,τι καλύτερο εἶχε νὰ τοῦ δώσει τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα καὶ ὅ,τι βαθύτερο εἶχε νὰ τοῦ προσφέρει ἡ τοῦ «Θεοῦ σοφία». Καὶ ὡς σωστὸς πνευματικὸς ἄνθρωπος αἰσθάνθηκε τὴν ὑποχρέωση νὰ ὁ μ ο λ ο γ ε ῖ, συνεχῶς, τὴν Ἀλήθεια, προκειμένου νὰ βοηθηθεῖ ὁλόκληρος ὁ κόσμος.

Ἀξίζει νὰ τελειώσουμε μετὰ κάποιες ὁμολογίες τοῦ Tournier, καταστάλαγμα ἐμπειρίας καὶ ὀριμότητάς του, ὁμολογίες πού ταιριάζουν πάρα πολὺ καὶ γιὰ τὸ «hic et nunc» («ἐδῶ καὶ τώρα») τῆς προσωπικῆς μας ζωῆς, τοῦ κοινωνικοῦ μας χρέους, τοῦ χριστιανικοῦ μας καθήκοντος, γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ ζήσει καὶ ἡ κοινωνία μας ἡμέρες πνευματικῆς ἀνυψώσεως, ἀληθινοῦ πολιτισμοῦ, πραγματικῆς εὐτυχίας.

Ὁμολογεῖ ὁ Tournier πὼς «γιὰ νὰ ἔχουμε μιὰ πνευματικὴ ἀναγέννηση τοῦ πολιτισμοῦ μας καὶ νὰ λύσουμε τίς σοβαρὲς δυσκολίες τοῦ κόσμου, δὲν πρέπει ἀπλῶς νὰ ἀποκαταστήσουμε τίς παραδεγεγμένους ἀρχές καὶ ἀξίες, ἀλλὰ πρέπει νὰ ζήσουμε οἱ ἴδιοι ἐμεῖς μέσα στὴν πίστη, νὰ γίνουμε οἱ ἴδιοι, μετὰ τὴν προσωπικὴ μας ὑποταγὴ στὸ Θεό, ὅργανα ὑπάκουα στὰ χέρια Του... "Ὁ,τι κι' ἂν ἔχουμε γιὰ γνώση ἐπιστήμης καὶ τέχνης, πρέπει νὰ τὸ τοποθετοῦμε μέσα στὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ».

Δυὸ χρόνια πρὶν πεθάνει ὁ Tournier καὶ σὲ ἡλικία τῶν ὀγδόντα ἑπτὰ ἐτῶν, ἀπευθυνόμενος σὲ μιὰ ὁμάδα νέων ἀνθρώπων, κάνει καὶ μιὰ ἄλλη, πολὺ σοβαρὴ, ὁμολογία: «Εἴστε, λέει, οἱ θλαστοὶ τῆς αὐριανῆς κοινωνίας, μέσα στὴν ὁποία θὰ ἀναγνωρίσετε τελικὰ ὅτι ἡ πραγματικὴ ἀξία δὲν εἶναι τὸ χρήμα, ἀλλὰ ἡ ἀγάπη». Μιὰ ἀπόφαση πού δείχνει σὲ ὅλους μας μετὰ τί «πρόσωπο» πρέπει νὰ ζοῦμε στὸν κόσμο καὶ μπροστὰ στὸ Θεό.

Ὁλόκληρη ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ ἱατροῦ P. Tournier φανερώνουν ὅτι, ὁ ἐπιστήμων αὐτὸς ἀνῆκε στὴ χορεία τῶν ἀνθρώπων, γιὰ τοὺς ὁποίους ὁ ἀπόστ. Παῦλος ἔγραψε πρὸς τοὺς Κορινθίους: «ἔπινον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθοῦσης πέτρας, ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός» (Α' Κορινθ. ι' 4).

Τέτοιες μορφές φωτεινές, ἀσφαλῶς, ἀποτελοῦν ὁρόσημα γιὰ τὴν ὑπεύθυνη πορεία ὄλων μας, ἰδιαίτερα ὅμως τῶν γιατρῶν καὶ τῶν συνεργατῶν τους, στὸ χῶρο τῆς υγείας, καὶ μάλιστα στοὺς δύσκολους καὶ ἀπαιτητικούς καιροὺς μας. Εἶναι οἱ μορφές πού πρέπει νὰ ἐμπνέουν καὶ νὰ προβληματίζουν τὸν κύκλο ὄλων ἐκείνων, πού ποθοῦν καὶ ἐργάζονται γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀνάκαμψη τοῦ τόπου μας.

MIX. Θ. ΜΗΛΙΓΚΟΣ

ΤΟ ΕΘΝΟΣ ΜΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΕΓΑΛΗ ΝΥΧΤΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Στις 29 Μαΐου 1453 ακούστηκε τὸ θλιβερό ἄγγελμα «ἐάλω ἡ Πόλις». Ἦταν ἡ ἀκροτελευταία λέξη τοῦ βυζαντινοῦ δράματος.

Ὁ Ἑλληνισμὸς τοῦ Βυζαντίου, ἀποφαίνονται οἱ ἱστορικοί, στοὺς μακροὺς χρόνους ποὺ ἀκολούθησαν ἦταν μιὰ κοινωνία χωρὶς πρωτογενὴ ἐξουσία. Εἶχε ὅμως ἔντονα τὰ χαρακτηριστικὰ μιᾶς συντεταγμένης κοινωνίας, κοινωνίας ἱστορικῆς, ποὺ ἂν καὶ διασπασμένη στὸ χῶρο εἶχε συνείδηση τῆς αὐτονομίας τῆς καὶ τῆς ἐνότητάς τῆς.

Τὰ στοιχεῖα ποὺ συνέβαλαν σ' αὐτὸ ἦταν ἡ θρησκεία καὶ ἡ ζωτικότητα τῆς φυλῆς.

Τὴν ἐπαύρις τῆς Ἀλώσεως μέσα σ' ἐκείνη τὴ φρίκη ποὺ τόσο ζωντανὰ περιγράφουν οἱ χρονογράφοι τῆς ἐποχῆς ἀρχισε νὰ ἐξυφανίνεται ἀργά, ἀλλὰ σταθερὰ τὸ «θαῦμα».

Ἡ νέα Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία στηρίχτηκε στὶς διαφορὲς αὐτοδιοικούμενες κοινότητες ποὺ τὶς ἀποτελοῦσαν Τούρκοι, Βούλγαροι, Σέρβοι, Ρουμάνοι, Ἀλβανοί, Ἕλληνες, Ἀρμένιοι, Ἰσραηλίτες, Ἀραβες, Σύροι, Δροῦσοι καὶ Κούρδοι.

Ὁ Τούρκος πρεσβευτὴς Α. Ζεκὴ Πολάρ σημειώνει¹. «Ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀπόψεως ἡ Αὐτοκρατορία ἐλάμβανε σχεδὸν τὴν μορφήν τῶν, κατὰ καιροὺς, ἰδρυθεισῶν Αὐτοκρατοριῶν ὑπὸ τῶν Ἀττίλα, Τζεγκιζ-Χὰν καὶ Ταμερλάνου. Ἡ Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν μοῖραν (ἤτοι τὴν διάλυσιν καὶ κατάρρευσιν) τῶν ἀνωτέρω Ἀσιατικῶν Αὐτοκρατοριῶν θὰ ἔπρεπε νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν σύνδεσιν καὶ συγχώνευσιν τῶν διαφόρων ἐθνότητων. Δυστυχῶς οὐδὲν ἐγένετο...».

Τὸ κοινωνικὸ καὶ πολιτικὸ περιβάλλον,

ποὺ δημιουργήθηκε γιὰ τὶς Ἐθνότητες αὐτὲς καθορίστηκε ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ σύνταγμα τῶν μουσουλμανικῶν κρατῶν, ἀπὸ τὸ μουσουλμανικὸ ἱερὸ νόμο, ἀπὸ τὸν ἱερὸ πόλεμον καὶ ἀπὸ τὸ Κοράνιο, ποὺ δὲν ἀναγνώριζε σὲ μὴ Μουσουλμάνους τὸ δικαίωμα τοῦ «πατριώτη». Ἔτσι ὁ Ἰσλαμισμὸς χῶρισε μὲ ἀγεφύρωτο χάσμα τοὺς Μουσουλμάνους καὶ τοὺς ἄλλοθενεῖς. Οἱ πρῶτοι κατεῖχαν ἰδιαίτερη θέση ὡς ἀνώτερη καὶ στρατευμένη τάξη καὶ ἔπρεπε νὰ συντηροῦνται ἀπὸ τοὺς μὴ Μουσουλμάνους. Γι' αὐτὸ καὶ ἀρχικὰ ἦταν ἀπαγορευμένο νὰ ἔχουν ἰδιοκτησία, ἐνῶ οἱ μὴ Μουσουλμάνοι εἶχαν τὴν ὑποχρέωση νὰ κατέχουν γῆ, νὰ τὴν καλλιεργοῦν καὶ νὰ πληρώνουν ἔγγειο φόρο (χαριτζιγιέ = εἰσόδημα ἀπὸ τὴν ἐργασία δούλου) καὶ κεφαλικὸ φόρο (χαράδζ) ἀκόμη νὰ εἰσφέρουν γιὰ τὴ συντήρηση τῶν Μουσουλμανικῶν φρουρῶν.

Σύμφωνα μὲ τοὺς ὅρους τοῦ ἱεροῦ πολεμικοῦ οἱ «ἄπιστοι» μπορούσαν νὰ ἀκολουθήσουν τρεῖς δρόμους. Νὰ γίνουν Μουσουλμάνοι, νὰ δηλώσουν ὑποταγὴ ἢ νὰ πολεμήσουν, ὁπότε σὲ περίπτωσιν ἥττας ἡ ζωὴ τους δὲν ἦταν ἐγγυημένη.

Οἱ ὑποχρεώσεις τῶν Χριστιανῶν καθορίστηκαν σύμφωνα μὲ τὴν διαιολόγησιν ποὺ ὑπογράφηκε μεταξὺ τοῦ Χαλίφη Ὀμάρ (μεγάλου ἀποστόλου τοῦ Μωάμεθ) καὶ τοῦ Πατριάρχου τῶν Ἱεροσολύμων Σωφρονίου (637 μ.Χ.). Ἀξίζει νὰ ἀναφερθοῦν μερικὰ σημεῖα ἀπὸ αὐτὴ τὴν διαιολόγησιν ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Α. Ζεκὴ Πολάρ σ. 29.

—Οἱ χριστιανοὶ σύμφωνα μὲ τὶς ἀπαιτήσεις τοῦ Κορανίου θὰ ὑπόκεινται στὴν πληρωμὴ ἐτησίου φόρου.

—Εἶναι ὑποχρεωμένοι ὁποῦνδήποτε εὐρίσκονται νὰ φέρουν τὴν ἴδια στολὴ μὲ ζώνη.

—Ἀπαγορεύεται ἡ τοποθέτησιν σταυροῦ ἐπάνω στοὺς τρούλους τῶν ἐκκλησιῶν ἢ πώλησιν καὶ δημοσίευσιν βιβλίων

1. Α. Ζεκὴ Πολάρ: «Αἷται καταρρέουσας τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας», Ἀθήναι 1965, μετφ. Κοσμᾶ Κωνσταντινίδου, σ. 27.

πού φέρουν στο εξώφυλλο το σήμα του σταυρού.

— Η σήμανση για τις ώρες της προσευχής θα γίνεται μόνο με μιὰ κωδωνοκρουσία. Αργότερα απαγορεύτηκε η ανάρτηση κωδώνων. Ο Β. Ψιλάκης² αναφέρει, ότι μετά την άλωση του Ήρακλείου (1669) ο Βεζύρης Κυπρισλής, κατ' εξαίρεσιν, επέτρεψε όχι μόνο την ανάρτηση κωδώνων, αλλά και την ανεμπόδιστη κωδωνοκρουσία κατά τις ιεροτελεστίες στην Ίερά Μονή Ἀρκαδίου γι' αὐτό ή μονή έλαβε το όνομα Τσανλή-Μοναστήρ (τσάν = κώδων).

Στήν Πελοπόννησο τό 1807 ο Βελή-Πασάς σάν χειρονομία καλής θελήσεως επέτρεψε τήν ανάρτηση και κρούση τών κωδώνων.

Συνέπειες αὐτῆς τῆς πολιτικῆς ἦταν οἱ λαοί τών Ἐθνοτήτων αὐτῶν νά μείνουν ἐλεύθεροι νά διατηρήσουν τόν ἐθνισμό τους, τή γλώσσα τους, τά ἔθνη και τά ἔθιμά τους. Σ' αὐτό, τόν πιό σοβαρό ρόλο διεδραμάτισαν οἱ ἱερεῖς, πού παρότρυναν τοὺς λαοὺς νά υπομείνουν και διεκήρυτταν παντοῦ και πάντοτε ὅτι θά καταρρεῦσει ἡ Ὀθωμανική Αὐτοκρατορία, και θά ἀποκτήσουν ξανά τήν ἐλευθερία τους. Μὲ καθυστερημένη πικρία ὁ Α. Ζ. Πολάρ θεωρεῖ ὅτι ἡ διατήρηση τοῦ Ἐθνισμοῦ τους ὑπῆρξε βασική αἰτία τῆς καταρρέσεως: «Ὁὐδεμία ἀνελήφθη ὑπὸ τοῦ Κράτους προσπάθεια πρὸς δημιουργίαν μιᾶς ὁμοιογενοῦς φυλῆς διὰ τῆς ἐξοδευτέρωσας τῶν μεταξὺ τῶν Ἐθνοτήτων ἐθνογραφικῶν διαφορῶν»³.

★

Στήν Ἑλληνική ἐθνότητα, ὅπως και σέ ὅλες τίς ἄλλες, δόθηκαν θρησκευτικά και πολιτικά δικαιώματα, πού καθορίστηκαν ἀπὸ τήν ἱερή διαταγή, Χάτι-Σερίφ τοῦ Πορθητοῦ.

Ἡ διαταγή αὐτή θεωρήθηκε ἀπὸ τοὺς Ἑλληνες Σύνταγμα. Τά περισσότερα ἀρθρα δὲν ἔχασαν τήν ἰσχὺ τους μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατο-

ρίας και τῆς ἀνακηρύξεως τῆς Δημοκρατίας.

Σύμφωνα μὲ τή διαταγή αὐτή ὁ Πατριάρχης ἔφερε τὸν τίτλο τοῦ Ἐθνάρχου, ἦταν προϊστάμενος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου και στή διοικητική ἱεραρχία ἦταν ἰσότιμος μὲ τοὺς ὑπουργοὺς.

Ὁ Μιχ. Καλλινδέρης χαρακτηριστικά γράφει: «Ἀν ἡ 29ῃ Μαΐου 1453 εἶναι ἡμέρα ἀποφράς γιὰ τή Βασιλεύουσα, ἡ 6ῃ Ἰανουαρίου 1454 εἶναι ἡ ἡμέρα τῆς ἐνάρξεως νέου σταδίου στήν ἱστορία τῶν Ὀρθοδόξων. Ὁ Πορθητῆς ἐπαναδιορίζει Πατριάρχη στήν Κων) πολὴ και ἐπιλέγει γιὰ τήν Ἑλληνική Ὀρθόδοξη Κοινότητα τὸ μέχρι τότε αἰχμάλωτο στήν Ἀνδριανούπολη Γεώργιο Γεννάδιο, τὸν πιό δηλωμένο ἀνθενωτικό»⁴.

Κατὰ τὸ σύγχρονο μὲ τὰ γεγονότα ἱστορικό-χρονογράφο Κριτόβουλο ὁ Σουλτάνος τὸν ἐκτιμοῦσε γιὰ τή σοφία, τή φρόνηση και τήν ἀρετὴ του.

Σήμερα μὲ τή διάσταση τοῦ χρόνου πού μᾶς χωρίζει ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ γεγονότα μποροῦμε νά ἐκτιμήσουμε τή σημασία αὐτῆς τῆς ἐκλογῆς γιὰ τήν Ὀρθόδοξία, πού ταυτίστηκε στή συνέχεια μὲ τὸν Ἑλληνισμό. Ἡ ἀναγνώριση τῶν ὀρθοδόξων ραγιᾶδων ὡς ἡμιαυτοδιοικούμενης κοινότητος μὲ ἡγέτη και ὑπεύθυνο ἀπέναντι στήν Πύλη τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη επέτρεψε στήν Ἐκκλησία νά ἐπιτελέσει τὸ ἔργο της μὲ συνθήκες ὅμως, ὅπως ἀποδείχθηκε ἀμέσως στή συνέχεια, τραγικῆς. Ὁ ρόλος τοῦ ἀρχηγοῦ της, ὡς ἐγγυητὴ και μεσάζοντα ἀποδείχθηκε και γιὰ τὸν ἴδιο ἐπικίνδυνος.

Παρ' ὅλα τὰ νομικά και πολιτικά πλαίσια «ἡ κάκωσις» τοῦ Γένους κατὰ τὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ Εὐγενίου Βούλγαρη ἔχει ἀρχίσει και ἡ Ἐκκλησία ἔχει κληθεῖ νά ἐπωμισθεῖ καθήκοντα πολυσχιδῆ. Συγκριμένα: Πρέπει: νά αὐτοσυντηρηθεῖ γιὰ νά στηρίξει τήν ὀρθόδοξη πίστη κυρίως ἐναντίον τοῦ Ἰσλαμισμού, ἀλλὰ και τοῦ ἐκλαπινισμού. Νὰ συνεχίσει τήν παροχὴ τῆς στοιχειώδους Παιδείας και νά ἐπεκτα-

2. Β. Ψιλάκης: «Ἱστορία τῆς Κρήτης», σ. 152.

3. «Ἐνθ' ἀν. σ. 28.

4. Μιχ. Καλλινδέρης: «Αἱ συντεχνίαι και ἡ Ἐκκλησία ἐπὶ Τουρκοκρατίας», Ἀθήναι 1973.

θεϊ καὶ στὴ Μέση καὶ Ἀνωτάτῃ γιὰ νὰ καλύψει τὰ κενά, ποὺ ἄφησε ἡ κατάρρευση τῆς Πολιτείας. Νὰ ἀναζωπυρώσει τὸ Ἑθνικὸ Ἑλληνικὸ φρόνημα καὶ νὰ προβάλλει τὸ ὄραμα τῆς ἐπανακτίσεως τῆς Ἑλευθερίας. Νὰ πρωτοστατήσῃ στοὺς ἀγῶνες ἐναντίον τοῦ κατακτητῆ ὡς τάξῃ ἡγετική.

Στὴν εκπλήρωση αὐτῶν τῶν ὑποχρεώσεων ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή παρουσίασε θεωρητικούς ὑψηλῆς θεολογικῆς καὶ εὐρείας καταρτίσεως, ἄνδρες μὲ προφητικὰς ἱκανότητες καὶ νεομάρτυρες. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρονται ἀπὸ τὴ μεγάλη στρατεία τῶν ἄξιων στελεχῶν τῆς οἱ: Γεώργιος Σχολάριος - Γεννάδιος, Σιλβέστρος Συρόπουλος, οἱ διδάσκαλοι καὶ ρήτορες τῆς Ἐκκλησίας: Ἰωάννης καὶ Θεοδόσιος Ζυγομαλάς, ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανός, ὁ Γεώργιος Γιαννούλης ὁ Αἰτωλός, ὁ Ἀρσένιος ὁ Ἐλασσώνος, ὁ Παχώμιος Ρουσάνος, ὁ Μάξιμος Μαργούνιος, ὁ Ἡλίας Μηνιάτης καὶ ὁ Ἑθνομάρτυρας Κοσμάς ὁ Αἰτωλός.

Ἡ προσφορὰ τῆς Ἐκκλησίας στὴν Παιδεία τοῦ Γένους εἶναι τεράστια. Ὁ Πολὰρ σημειώνει: «Τὸ σοβαρώτερον ὅλων δὲ ἦτο ἡ χρησιμοποίησις τῶν ἱερωμένων ὡς διδασκάλων εἰς τὰ Κοινοτικὰ σχολεῖα εἰς ἃ ἐδιδάσκετο μόνον ἡ Ἑλληνική»⁶.

Σύμφωνα καὶ μὲ τὴ Βυζαντινὴ παράδοση ἐπίσημοι φορεῖς παιδείας ἦσαν ἡ Πολιτεία καὶ ἡ Ἐκκλησία.

Στὰ μοναστήρια συγκεντρώνονταν τὰ παιδιὰ ἀπὸ τὴν ἡλικία τῶν ἑξὶ χρόνων καὶ διδάσκονταν ἐκτὸς ἀπὸ τὰ στοιχεῖα μάθησης ἀνάγνωσις, γραφή, γραμματικὴ καὶ θρησκευτικὴ ἀγωγή. Ἀκολουθοῦσε ἡ 6^η βαθμίδα, ἡ ἐγκύκλιος μὲ στοιχεῖα ποιητικῆς, ρητορικῆς καὶ φιλοσοφίας — μὲ τὴν εὐρεῖα τῆς ἔννοια — καὶ ἡ ἐκπαίδευση συνεχιζόταν στὰ μεγάλα ἐκπαιδευτικὰ κέντρα μὲ πλήρη ἐπιστημονικὴ κατάρτιση σύμφωνα μὲ τὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς, ὅπως ἀναφέρει ὁ Φαίδων Κουκουλές.

Κατὰ πληροφωρία τοῦ Γάλλου ἱστορικοῦ Tafrali «Θεσσαλονίκη στὸ 14ο αἰῶνα»: οἱ μοναχοὶ παιδαγωγοὶ ὑποβάλλονταν σὲ πολὺ αὐστηροὺς κανόνες ποὺ ἀφο-

ροῦσαν τὰ καθήκοντά τους, κανόνες ποὺ εἶχαν θεσπιστεῖ ἀπὸ καιρὸ, ἀπὸ τὸν Ἅγιο Θεόδωρο τὸν Στουδίτη. Γιὰ νὰ μποροῦν νὰ διδάξουν δὲν τοὺς ζητοῦσαν μόνον νὰ κατέχουν τίς ἀναγκαῖες γνώσεις, ἀλλὰ ἐπίσης τίς ἀρετὰς ἐνὸς καλοῦ παιδαγωγοῦ».

Καὶ κατὰ τὴ Μουσουλμανικὴ παράδοση μέχρι τὸ ἔτος 1846 ἡ ἐκπαίδευση στὴ στοιχειώδη παιδεία διευθυνόταν ἀπὸ τοὺς κατὰ συνοικίες Ἱεράρχες. Τὰ ἀνώτερα ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα τὰ διηρθύναν Ἱεροσπουδαστεῖς. Τὰ τειμένῃ καὶ τὰ ἱερὰ ἰδρύματα ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς χώροι διδασκαλίας καὶ τὰ μαθήματα περιορίζονταν σ' ὅλες τίς βαθμίδες στὴ διδασκαλία γραμματικῆς, ρητορείας, ἱερῶν νόμων καὶ ἄλλα σχετικὰ. «Εἰς τὰ προγράμματα δὲν περιλαμβάνεται οὐδὲν μάθημα Εὐρωπαϊκῆς προελεύσεως, ὡς ἡ Φυσικὴ, ἡ Χημεία κλπ., διότι ταῦτα συμφῶνως πρὸς τὰς διαταγὰς τοῦ Προφήτου Μωάμεθ ἐχαρακτηρίζοντο ὡς ἀντίθετα πρὸς τὴν θρησκείαν» σημειώνει ὁ Πολὰρ⁶ καὶ ἀκόμη ὅτι οἱ οὐλεμάδες - θεολόγοι γιὰ νὰ ἀποφύγουν «τὴν ἐξασθένησιν τῆς ἀξιοπιστίας των μεταξὺ τοῦ φανατικοῦ λαοῦ περιόρισαν τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ λαοῦ ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὸ πλαίσιον τῆς θρησκευτικῆς παιδείας μὲ σκοπὸν τὴν ἀναζωπύρωσιν τοῦ φανατισμοῦ παρὰ τῇ λαῷ»⁷.

★

Συμπερασματικὰ θὰ μποροῦσε νὰ υποστηρίξει κανεὶς, ὅτι οἱ Τούρκοι δὲν καταδίωξαν τὰ γράμματα, ἀλλὰ τὰ περιφρόνησαν.

Στὰ πλαίσια αὐτὰ διατηρήθηκε καὶ διαμορφώθηκε ἡ Παιδεία καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας.

Δεδομένα εἶναι: ὁ φορέας, ὁ χώρος, ἡ ἔλλειψη προβλέψεως οἰκονομικῶν μέσων γιὰ τὴν παροχὴ παιδείας, τὸ παιδομάζωμα, ὁ ἐξισλαμισμός, ὁ φόβος κυρίως τοῦ ἐκαστοῦ τοπικοῦ δυναστέ ἀλλὰ καὶ τῶν Τούρκων πολιτῶν. Ὁ Β. Ψιλᾶκης σχολιάζει: «Ὁ καθένας ἡμπορεῖ νὰ φαντασθῇ τί ὑφίσταντο κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν τέτοιων ἐξαχρεωμένων ἀνωτέρων καὶ κατω-

6. Ζ. Πολὰρ ἔνθ. ἀνωτ. σ. 18.

7. Ζ. Πολὰρ ἔνθ. ἀνωτ. σ. 17.

νων (11ος αιώνας). Στην 'Ι. Μονή Προφήτου 'Ηλίου στη Σιάτιστα (1744). Στόν 'Αγιο Γεώργιο Νεγάδων Ζαγορίου (1792) στόν κυρίως Ναό.

★

Σταθμοί γιά τήν εξέλιξη τῆς Παιδείας καί τήν 'Αναγέννηση πού ἀκολούθησε πρέπει νά θεωρηθοῦν: Ἡ ἀνάθεση, ἀπό τὸ Σουλεϊμάν τὸ Μεγαλοπρεπὴ τὸ 1540 περίπου, τῆς δημοσίας Τάξεως τῆς ὀρεινῆς ὑπαίθρου σὲ ὑποδούλους καπεταναίους, ὁπότε δημιουργήθηκε ἡ πρώτη ἐνοπλὴ ἐλληνικὴ δύναμη, ἡ ὁποία ἐξελίχθηκε στὴ μεγάλη τάξη τῶν κλεφταρματολῶν.

Ὁ ἐδδομος κανόνας (1593) τῆς Τοπικῆς Συνόδου μὲ τὴν ὑπογραφή τοῦ φωτισμένου 'Ιεράρχη 'Ιερεμία τοῦ Β' «'Εκαστον 'Επίσκοπον ἐν τῇ ἑαυτοῦ παροικίᾳ φροντίδα καὶ δαπάνῃ τὴν δυναμένην ποιεῖν, ὥστε τὰ θεῖα καὶ ἱερὰ γράμματα διδάσκεισθαι, βοηθεῖν δὲ κατὰ δύναμιν τοῖς ἐθέλουσι διδάσκειν καὶ τοῖς μαθεῖν προαιρομένοις ἂν τῶν ἐπιτηδείων χρεῖαν ἔχωσιν»¹⁴.

Ἡ κατάργηση τοῦ παιδομαζώματος 1685 καὶ ἡ μείωση τῶν ἐξισλαμισμῶν.

Ἡ ἀναδιοργάνωση τῆς Πατριαρχικῆς 'Ακαδημίας τῆς Κων. πόλεως μὲ τὴν ἐμπνευσμένη μελέτη «Ἡ τῶν γραμμάτων σπουδὴ» τοῦ Πατριάρχου Καλλινίκου τὸ 1691.

Ἡ συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ - Καϊναρτζή (1774) πού κατοχύρωσε ἐπίσημα τὰ πρόνομια τῶν Ραγιάδων καὶ τὴν ἐλευθερίαν νὰ ἱδρῶν σχολεῖα.

Ἔτσι ἐνῶ τὸ 1709 ἀναφέρεται, ὅτι ὑπῆρχαν 40 σπουδαστήρια, ἡ «Ἑλληνικὴ Νομαρχία» τοῦ Ἀνωμένου τὸ 1805 μᾶς πληροφορεῖ ὅτι «δὲν εὐρίσκεται πόλις τῆς σήμερον ὅπου νὰ μὴν ἔχει δύο ἢ τρία σχολεῖα μὲ 50 καὶ 100 μαθητάς». Πάνω ἀπὸ 200 σχολεῖα πρόσθεσε στὰ ἤδη ὑπάρχοντα ὁ πᾶτερ Κοσμάς ὁ Αἰτωλός.

Ἀπὸ τίς σχολές ἀνώτερης Παιδείας διακρίθηκαν: ἡ σχολὴ τῆς Χίου, ὅπου διδάσκονταν ἡ 'Ιατρικὴ ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 16 αἰ., τὰ διδαστήρια τῶν 'Ιωαννίνων,

Μαρουτσαία, Καπλάνειος, Ζωσιμαία, ἡ σχολὴ τῆς Δημητσάνας, πού ἀνέδειξε 6 Πατριάρχες καὶ 20 μητροπολίτες, ἡ Σχολὴ τῶν Κυδωνιῶν, ἡ Εὐαγγελικὴ Σχολὴ Σμύρνης (1773), ἡ Σχολὴ τῆς Μονῆς τοῦ Ἀρχαδίου, τῆς Βαρνάκοβας, ἡ 'Αθωνιάδα τοῦ Ἀγίου Ὄρους (1749). Τὸ ἐπίσημο ὅμως κέντρο ἦταν πάντα ἡ Πατριαρχικὴ 'Ακαδημία τῆς Πόλης — ἡ Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολὴ μὲ πρῶτο Σχολάρχην τὸ γέροντα Ματθαῖο Καμιαριώτη μετὰ τὴν Ἀλωση καὶ τελευταῖο διευθυντὴ τὸν Κ. Κούμα. Σ' αὐτὴν σφυρηλατήθηκε ἡ κοινωνία μὲ τοὺς Ἀρχαίους, ἡ σύνδεση μὲ τὴν Ἑλληνικὴ Παράδοση καὶ δουλεύτηκε ἀδιάλειπτα ὁ Ἑλληνικὸς λόγος.

Σημαντικὸς παράγοντας γιά τὴν Ἀναγέννηση τοῦ δουλωμένου Γένους ἦταν καὶ ὁ θεσμὸς τῶν Κοινοτήτων.

Ἡ καθηγήτρια κ. Ἑλένη Κούκκου ὑπογραμμίζει: «Οἱ Ἕλληνες συσπειρωμένοι γύρω ἀπὸ τὸν πυρῆνα τῆς κοινότητος, κατόρθωσαν νὰ μετριάσουν τίς πολὺπλευρες ἐπιπτώσεις τῆς δουλείας, νὰ δημιουργήσουν πολιτικὴ συνείδηση καὶ κάποια μορφὴ πολιτικῆς ζωῆς, νὰ καλλιεργήσουν τὴν παιδείαν, νὰ δημιουργήσουν ἔργα πού ἀπέβλεπαν στὸ κοινὸ ὄφελος, νὰ κρατήσουν ἀμείωτο τὸ ἐνδιαφέρον γιά τὴν περιφρόνηση τῶν δικαιωμάτων τους καὶ νὰ διαφυλάξουν τὸν πνευματικὸ τους πολιτισμὸ καὶ κάτω ἀπὸ τίς συνεχιζόμενες δυσμενεῖς συνθήκες τοῦ καταπιεστικοῦ ἐχθρικοῦ ζυγοῦ»¹⁵.

Ἡ ἄνθιση πού προῆλθε ἀπὸ τίς Συντεχνίες πού ἀναπτύχθηκαν μέσα στοὺς κόλπους τῆς Κοινότητος ἐξασφάλισε καὶ τὰ οἰκονομικὰ μέσα.

Ἡ κοινὴ συντροφία Ἀμπελακιωτῶν, πού ἀποτελέσε τὸν πρῶτο Συνεταιρισμὸ στὸν κόσμῳ¹⁶ θεωρεῖται ἡ πρώτη κοινωνικὴ Ἐπανάσταση στὴν Εὐρώπῃ. Ἐκεῖ λειτούργησε (1749) ἡ περίφημη Σχολὴ «Ἑλληνομουσεῖον» ὅπου δίδαξαν ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις, ὁ Γρηγόριος Κωνσταντάς, ὁ

15. Ἑλένης Ε. Κούκκου: «Οἱ κοινοτικοὶ θεσμοὶ στὶς Κυκλάδες κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν», Ἀθῆναι 1980, σ. 56.

16. Βασ. Ζυτσᾶ-Δημ. Κοσμάνου: «Τὰ ἱστορικὰ Ἀμπελάκια - Λαρίσης», Θεσσαλονίκη 1974.

14. Μ. Περάνθη, ἐνθ. ἀν.

μαθηματικός και κληρικός Ἰωῆς και ἄλλοι περίφημοι δάσκαλοι τοῦ Γένους.

Οἱ λοιπὲς συντεχνίες στὸν Ἑλληνικὸ χῶρο-διέξοδοι τῶν υποδούλων Χριστιανῶν —εἶχαν ἀνάγκη συμβόλου ὁδηγητικοῦ. Ἡ Ἐκκλησία ὑπῆρξε τὸ σύμβολο τῶν Ὁμῶν. Ἦταν ἔτοιμη ὡς κεφαλὴ και σύστημα ἱεραρχημένο ὅπως τονίζει ὁ Καλλινδέρης και συνεχίζει «τοῦτο φαίνεται ὅτι δὲν ἤρκει. Τῶν ὁμῶν ἢ δούλησις εἰς τὴν δραματικότητά των περιστάσεων ἀγωνιῶδῶς προέκρινε θερμὸν και ζωαγόνο τὸ σύνθημα —ἀντὶ πάσης θυσίας ἡ διάσωσης τῆς Ὁρθοδόξιας». Πάμπολλες οἱ μαρτυρίες «τῆς ἐν συζεύξει δραστηριοποιήσεως Ἐκκλησίας και Συντεχνιῶν». Ἡ συμπαράστασις τῶν συντεχνιῶν στὰ ἐκκλησιαστικά καθιδρύματα, ἀφιερῶματα, δωρεές, σχολές και κοινωνικὴ πρόνοια ὑπῆρξε σημαντικὴ.

Λίγα χαρακτηριστικά¹⁷: «Παρὰ τῆς συντεχνίας κηπουρῶν Ζακύνθου ἐκτίσθη ὁ ἱερὸς Ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου εἰς Πεντεκάμαρον. Ὁ ναὸς τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων (1605) παρεχωρήθη διὰ νὰ γίνῃ ἀδελφάτον τῆς συντεχνίας τῶν κτιστῶν.

Διὰ τῆς συντεχνίας τῶν γουναράδων ἀνυποτάκτου ἐκ βάρων, ὀλίγον πρὸ τοῦ 1730 ἢ μονὴ Ἀκρίτα εἰς τὴν ἐπαρχίαν Χαλκηδόνος.

Οἱ γουναράδες Κωνσταντινουπόλεως ἐπροστάτευσαν και συνετήρησαν μέχρι τῶν μέσων τοῦ 18^{ου} αἰῶνος τὴν Μεγάλην τοῦ Γένους Σχολήν. Δαπάνη τῆς συντεχνίας τῶν Παντοπωλῶν ἰδρύθη τὸ 1753 τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει νοσοκομεῖον τῶν ἐπτὰ Πύργων».

★

Ἀλλὰ ἡ Ἐκκλησία, και κατὰ τὸν Ἱ. Συκουτρή, «πολλάκις τὸν τελείως δευτερογενὴ δι' αὐτὴν ἔθνικὸν σκοπὸν ἔθεσε ὑπεράνω τῶν καθαρῶς θρησκευτικῶν και τοῦ ἰδίου της ὡς ὀργανισμοῦ αὐτοτελοῦς συμφέροντος» (Ἡμεῖς και οἱ Ἀρχαῖοι).

Ἀπὸ τὸ 1453 + 1820 οἱ Κληρικοὶ πρωτοστάτησαν σὲ πολλὰ ἐπαναστατικά ἀπελευθερωτικά κινήματα: 1465 στὸ Αἴγιο—Σπάρτη — Μάνη.

17. Μιχ. Καλλινδέρης: ἐνθ. ἀν.

1495 στὴ Θεσσαλία — Ἡπειρο.

1535 στὴν Πελοπόννησο.

1571 στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα.

1575 στὴν Πελοπόννησο — Ἐπίσκοπος Μακάριος Μελισσηνός. Δύο ἀρχιεπίσκοποι καίγονται ἐπὶ πυρᾶς: Ὁ Πατρὼν και Θεσσαλονίκης.

1585 στὴν Ἀκαρνανία — Ἡπειρο.

1595 στὴν Ἡπειρο.

1610 - 1612 Ἐπτὰ ἀρχιερεῖς μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Τρίκκης Διονύσιο τὸ Σκυλόσοφο πού ὤρθηκε τραγικὸ θάνατο μαζί μὲ ἄλλους.

1659 Συγκροτήθηκε τὸ πρῶτο σῶμα ἀπὸ 150 κληρικοῦς στὴν Ἐπτάνησο μὲ ἀρχηγὸ τὸν Κεφαλληνία Τιμόθεο Τυπάλδο.

Στὸ κίνημα αὐτὸ ἔλαβε μέρος ὁλόκληρη ἡ Στερεὰ Ἑλλάδα μὲ ἐπικεφαλῆς τοὺς Ἀρματολούς τῆς περιοχῆς και τοὺς ἐπισκόπους Ἀθηνῶν Ἰάκωβο, Θηβῶν Ἱερόθεο, Λαρίσης Μακάριο, Εὐβοίας Ἀμβρόσιο και τῶν Σαλῶνων Φιλόθεο πού ἔπεσε μαχόμενος ἀφοῦ ἀναδείχθηκε πολεμικὸς ἡγέτης. Κατὰ τὴ διάρκεια αὐτοῦ τοῦ κινήματος στὸ Ναὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος τῆς Βενετίας ὁ περίφημος Θεολόγος και διάσημος ἱεροκήρυκας Ἠλίας ὁ Μηλιάτης ἐκφώνησε τὸν ἱστορικὸ και φιλογερὸ λόγον του (25 Μαρτίου 1688).

1711 Ὁ μητροπολίτης Ἀργούς και Ναυπλίας φυλακίστηκε γιὰ τὴν ἀντίδραση στὶς ἐπιδιώξεις τῶν Ἑνετῶν νὰ διορίζονται ἀπὸ τὴ Βενετία Ἐπίσκοποι γιὰ νὰ ἀποκοποῦν ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο.

1770 Στὸ κίνημα πού ὑποκινήθηκε ἀπὸ τὴ Ρωσία ἐπικεφαλῆς ἦταν και οἱ μητροπολίτες Κορίνθου, Π. Πατρῶν Παρθένιος, Κερνίτζης και Καλαβρύτων Δανιὴλ, ὁ Δημητσάνης, ὁ Μογεμδασίας, ὁ Μεθώνης και ὁ Λακεδαιμόνος Ἀνανίας πού καταδικάστηκε σὲ θάνατο τραγικὸ (ἀποκεφαλισμός).

1773 Σὲ θάνατο δι' ἀποκεφαλισμοῦ καταδικάστηκαν γιὰ μικρὸ κίνημα ὁ Μητροπολίτης Ἀθήνων Ἰωακείμ, ὁ Τριπόλεως και πέντε ἄλλοι κληρικοί.

1788 Στὰ Ὁρλωφικά ἡγετικὸ ρόλο ἔπαιξε ὁ Ἐπίσκοπος Μεθώνης Ἀνθίμος.

1800-1803. Ο ιερομόναχος πολέμαρχος Σαμουήλ στο Σούλι άνατίναξε τὸ φρούριο Κούγκι.

1807-1815 Πρωτοστάτησαν σὲ κίνημα ὁ παπα-Δημήτρης, μαθητὴς τοῦ Κοσμά τοῦ Αἰτωλοῦ καὶ ὁ παπα-Εὐθύμιος Βλαχάβας.

Μέχρι τὸ 1820 ὄρῃκαν τραγικὸ θάνατο οἱ δέκα Πατριάρχες: Ραφαήλ ὁ Β', Κύριλλος Α' ὁ Λούκαρις, Κύριλλος ὁ Κονταρῆς, Παρθένιος ὁ Α', Ἰωαννίκιος ὁ Β', Παρθένιος ὁ Γ', Γαβριήλ ὁ Β', Μελέτιος ὁ Β', Κύριλλος ὁ Στ' καὶ Εὐγένιος ὁ Β. Στὴν ἴδια περίοδο κατὰ τὸν περιγηγῆτὴ Rouqueville θανατώθηκαν 6000 περίπου κληρικοὶ καὶ 100 ἐπίσκοποι.

★

Ὁ Τούρκος ἱστορικὸς Ἀχμέτ Δζεββέτ πασᾶς στὸ «Ἱστορία τῆς Τουρκίας 1773-1826»¹⁸ βιβλίο του παρουσιάζει τίς δικές του ἐκτιμήσεις. «Οἱ Ἕλληνες ἔζων ἐντὸς τῆς Ὀθωμανικῆς Αυτοκρατορίας ὡς εἰς ἰδιαίτερον δι' αὐτοὺς κόσμον, ὡς εἶδος ξε-νισομένων μεταξὺ τῶν Μουσουλμάνων...».

Κατηγορεῖ τοὺς Τούρκους γιατί παραμέλησαν τὸ καθήκον τους νὰ ἐπιβάλλουν στοὺς Ἕλληνες τὴν τουρκικὴ γλῶσσα καὶ φιλολογία. Ἀς σημειωθεῖ, ὅτι «οἱ Ἀρμένιοι ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Ἕλληνας εἰσήγαγον τὴν διδασκαλίαν τῆς τουρκικῆς εἰς τὰς Σχολὰς των. Οὕτω κατάρθωσαν νὰ εἰσδύσουν εἰς τὰς Κυβερνητικὰς ὑπηρεσίας καὶ νὰ προσφέρωσι πλεῖστα πλεονεκτήματα εἰς τοὺς ὁμοθρήσκους των» γράφει ὁ Α. Ζεκή Πολάρ.

Ὁ Ἀχμέτ Δζεββέτ συνεχίζει «οὔτε οἱ Τούρκοι ἐγνώριζαν τὴν Ἑλληνικὴν. Ἐβασίσθησαν εἰς τοὺς Φαναριώτας, οἱ ὅποιοι τοὺς ἐξηπάτησαν διὰ τὸ τί ἐγίνετο εἰς τὰς Ἐκκλησίας καὶ προσθέτει, ὅτι «ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1774 ἀπέτυχε καὶ οἱ Ἕλλη-νες ἀντελήφθησαν ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ

πραγματοποιηθεῖ τὸ σχέδιόν των ἂν δὲν διεδίδοντο προηγουμένως μεταξὺ αὐτῶν τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι. Ἐκτοτε ἤρχισαν νὰ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ναυτιλίας, τὴν ἀπόκτηση πλοῦτου, τὴν διάδοσιν τῆς Παιδείας, ὅπως προπαρασκευάσουν οὕτω τὰ πνεύματα διὰ τὴν ἐξέγερσιν... καὶ «δὲν ἐξέλιπον αἱ ἐξημιμένοι κεφαλαὶ μεταξὺ τῶν κληρικῶν, οἱ ὅποιοι διήγειραν τὸν λαόν». Ὁ ἴδιος ἀναφέρει ὅτι τὸ παιδομάζωμα σταμάτησε γιατί ἐκτὸς ἀπὸ τὸν κανονικὸ ἀριθμὸ τῶν παιδιῶν πολλὰ ἄλλα οἱ τοπικοὶ δυνάστες τὰ μάζευαν γιὰ δουλεμπόριο.

Ὁ δικὸς μας ἱστορικὸς καὶ ἀγωνιστὴς στὴ Μεγάλῃ Ἐπανάστασι Σπυρίδων Τρικoupης ἔδωσε τὴ δική του ἐρμηνεία γιὰ τὴν πραγματικὴ διάστασι ἐκείνου τοῦ ξεσηκωμοῦ.

Ἀναφερόμενος στοὺς «Χριστιανοὺς» τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας γράφει: «Διὰ τριῶν τρόπων ἐδύναντο οἱ Ἕλληνες Χριστιανοὶ νὰ ἀπαλλαγθῶσι τῆς δουλείας· ἢ δι' αὐθορμητοῦ θελήσεως καὶ πλήρους πεποιθήσεως, κατὰ τὴν φράσιν τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, τοῦ Σουλτάνου, ἢ δι' ὅπλων ἢ δι' ἀρνησιθρησκείας. Οὐδεὶς θεδαίως σώας ἔχων τὰς φρένας ἤλπιζε ποτὲ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑλλήνων χριστιανῶν ἀπὸ αὐθορμητοῦ θελήσεως καὶ πλήρους πεποιθήσεως τοῦ Σουλτάνου· ἢ χρήσις ὅπλων κατεκρίνετο καὶ αὕτη καὶ κατετρέχετο ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας· δὲν ἔμενε ἄρα ἄλλος τρόπος ἀπελευθερώσεως παρὰ ἢ ἀρνησιθρησκεία. Τοιοῦτος ἦτον ὁ πολιτικὸς φανατισμὸς τῆς συμμαχίας, ἣτις ἤθελε τοὺς ἀθλίους Ἕλληνας ἢ Μωαμεθανοὺς συνδεσπόζοντας ἢ Χριστιανοὺς δουλεύοντας»¹⁹.

Ἔτσι φθάσαμε τὴν τελευταία φάση, πὺ δόγηγσε στὴν ὁλοκλήρωσι «τοῦ θαύματος».

ΘΕΟΔ. ΚΟΥΒΑΤΣΟΥ - ΚΑΤΣΟΡΙΔΟΥ

18. Νικ. Μοσχοπούλου: «Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως κατὰ τὰς Τουρκικὰς πηγὰς».

19. Σπ. Τρικoupης: «Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως», τ. Α' σ. 100.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1821 ΚΑΙ ΤΟ ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΟ ΤΗΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

Ἡ προσέγγιση στὸ «ἀθάνατο '21», δὲν εἶναι εὐκόλη υπόθεση. Ἀπαιτεῖ γνώση καὶ κριτικὸ πνεῦμα, ἀλλὰ κυρίως ἀγάπη: ἀγάπη γιὰ τὴν ἀλήθεια καὶ ἀγάπη γιὰ τὴν πατρίδα, ἡ ὁποία μᾶς βοηθεῖ νὰ κατανοήσουμε καὶ νὰ ἐρμηνεύσουμε κατὰ τὸ δυνατόν ἀντικειμενικά καὶ μακρὰ ἀπὸ ὁποιοδήποτε σκοπιμότητες, ἓνα φαινόμενο, πὺν ἀποτελεῖ σταθμὸ, ὄχι μόνον στὴν ἑλληνικὴ καὶ εὐρωπαϊκὴ ἀλλὰ καὶ στὴν παγκόσμια ἱστορία.

Ἀξίζει ν' ἀσχοληθῇ κανεὶς συστηματικά μετὰ τὴν μελέτη τῶν στοιχείων ἐκείνων, πὺν συνθέτουν τὸν πίνακα τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Ἐδῶ, θὰ προσπαθήσουμε ἀπλῶς νὰ παρουσιάσουμε μόνον ὀρισμένα ἐρωτήματα, τὰ ὁποία προέκυψαν ἀπὸ τὴ μελέτη τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τὴν προσπάθεια ἐρμηνείας τῆς ἀπὸ διαφόρους ἐρμηνευτὲς καὶ ἱστορικοὺς συγγραφεῖς ἐρωτήματα, γιὰ τὰ ὁποία ὑπάρχουν διςτάμενες ἀπόψεις, ἀμφισβητήσεις καὶ σύγχυση, ὅπως εἶναι τὸ ἐρώτημα τὸ σχετικὸ μετὰ τὸν χαρακτήρα καὶ τὸ σκοπὸ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, τὸ ρόλο ὀρισμένων προσώπων καὶ παραγόντων κατ' αὐτὴν καὶ τὸ ἐρώτημα γιὰ τὰ ἰδεώδη, πὺν ἐνέπνευσαν τοὺς Ἕλληνες.

Θὰ χρησιμοποιήσουμε ὡς πηγές, ἀπ' ὅπου θ' ἀντλήσουμε τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, πὺν μᾶς ἐνδιαφέρουν, τὰ ἐπίσημα κείμενα τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἀπομνημονεύματα καὶ μαρτυρίες τῶν ἰδίων τῶν ἀγωνιστῶν-πρωτεργατῶν τῆς καὶ μελέτες παλαιῶν καὶ νέων ἱστορικῶν.

Ἐνα ἐρώτημα, πὺν ἀπασχόλησε τοὺς μελετητὲς εἶναι τὸ ἑξῆς: Ποιὰ ἐπίδραση ἔσκησαν στὴν ἑλληνικὴ ἐπανάσταση τοῦ 1821 ὁ ἀγῶνας τῆς ἀμερικανικῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ 1776, ἡ γαλλικὴ ἐπανάσταση τοῦ 1789, ἀλλὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα στὴν Εὐρώπη καὶ οἱ ρωσοτουρκικοὶ πόλεμοι;

Ὁρισμένοι ἱστορικοί, ὅπως ὁ Γιάννης Κορδάτος, ὁ Τάσος Βουρνάς, ὁ Γιάννης Σκαρίμπας κ.ἄ. συνδέουν τὸ Εἰκοσιένα μετὰ τὶς εὐρωπαϊκὲς — κυρίως — ἐξεγέρσεις καὶ πιστεύουν, ὅτι κατάγεται ἀπ' αὐτές. Καὶ «ὁ Μάρξ ἔγραψε στὰ 1853, πὺς ἡ ἑλληνικὴ στάση τοῦ 1821 ὀφείλει λίγο-πολύ τὸ ξέσπασμά τῆς στὸ ρούσικο χρυσάφι καὶ στὴ ρούσικη ἐπίδραση»⁽¹⁾.

Μποροῦμε νὰ δεχθοῦμε ὅτι οἱ ξένες ἐπαναστάσεις καὶ οἱ ρωσοτουρκικοὶ πόλεμοι ἔσκησαν κάποια ἐπίδραση. Ὅμως, ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάσταση τοῦ '21 δὲν κατάγεται ἀπ' αὐτές. Ἀς μὴν ξεχνοῦμε, ὅτι πρὶν ἀπ' αὐτὴν «προηγῆθηκαν 15 σχέδια ἐξεγέρσεως, 10 κινήματα τοπικοῦ χαρακτήρα καὶ 3 μεγάλες ἐξεγέρσεις (ἡ πρώτη ἀμέσως μετὰ τὴν Ἄλωση, ἡ δευτέρη τὸν 17ο αἰῶνα καὶ ἡ τρίτη τὸ 1770)»⁽²⁾. Ὡς συνέχεια καὶ ἀποκορύφωμα αὐτῶν τῶν ἐπαναστατικῶν κινήματων ἐναντίον τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ ἦλθε ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1821, μιὰ ἐπανάσταση διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν γαλλικὴ καὶ τὴν ἀμερικανικὴ.

Τὸ διακηρύττει μετὰ ἔμφαση ὁ Θεόδ. Κολοκοτρώνης, ὅταν λέγη: «Ἡ Ἐπανάστασις ἡ ἐδικὴ μας δὲν ὀμοιάζει μετὰ καμμὴν ἀπ' ὅσες γίνονται τὴν σήμερον εἰς τὴν Εὐρώπην. Τῆς Εὐρώπης αἱ Ἐπαναστάσεις ἐναντίον τῶν διοικήσεων τῶν εἶναι ἐμφύλιος πόλεμος. Ὁ ἐδικός μας πόλεμος ἦτον ὁ πλέον δίκαιος, ἦτον ἔθνος μετὰ ἄλλον ἔθνος, ἦτον μετὰ ἓναν λαόν, ὅπου ποτὲ δὲν ἠθέλησε νὰ ἀναγνωρισθῇ ὡς τοιοῦτος, οὔτε νὰ ὀρκισθῇ, παρὰ μόνον ὅ,τι ἔκαμνεν ἡ βία. Οὔτε ὁ Σουλτάνος ἠθέλησε ποτὲ νὰ θεωρήσῃ τὸν ἑλληνικὸν ὡς λαόν, ἀλλ' ὡς σκλάβον»⁽³⁾. Τὰ λέγει αὐτὰ ὁ Θ. Κολοκοτρώνης, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀναγνωρίσει ὅτι: «ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις καὶ ὁ Ναπολέον ἔκαμε, κατὰ τὴν γνώμην μου, νὰ ἀνοίξῃ τὰ μάτια τοῦ κόσμου»⁽⁴⁾, ἀλλὰ καὶ ἀντιλήφθῃ, ὅτι ἀπὸ τοὺς ξένους δὲν εἶχαν οἱ Ἕλληνες νὰ ἐλπίζουν σωτηρία.

Ὁ Σπυρίδων Τρικούπης τονίζει: «Ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις διακρίνεται τῶν λοιπῶν διὰ τὴν ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ πολλοῦ ἄξιου λόγου. Ἡ ἐπανάστασις αὕτη μῆτε τὸν ἀπολυτισμὸν ἢ τὸν δεσποτισμὸν ἐπεχείρησε νὰ χαλινώσῃ, μῆτε τὸ κυβερνητικὸν εἶδος τοῦ τόπου ν' ἀλλάξῃ, μῆτε τοὺς μητροπολιτικούς δεσμούς νὰ διαρρήξῃ. Ἐπεχείρησεν ἐπιχείρημα δεινότερον καὶ ἐνδοξότερον, νὰ ἐξώσῃ διὰ τῶν ὅπλων ἐκ τῆς Ἑλλάδος ξένων καὶ ἀλλόθροσκον φυλὴν, ἥτις διὰ τῶν ὅπλων ἡχμαλώτευσεν αὐτὴν πρὸ αἰώνων καὶ μέχρι τέλους τὴν ἐθεώρει αἰχμάλωτον καὶ ὑπὸ τὴν μάχαιράν της»⁽⁵⁾).

Καὶ ὁ Σπύρος Μελάς τὸ 1949 γράφει στὴν «Ἑλληνικὴ Δημιουργία»: «Παρεξηγοῦν (κι' ἀδικοῦν) τὸ μεγάλο ἔθνικὸ κίνημα ὅσοι τὸ νομίζουν ἀντίπαλο τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις στάθηκε ἀντικληρικὴ. Τὴ σημαία τοῦ Εἰκοσιένα κρατεῖ ἕνας Δεσπότης. Καὶ τὸ ράσο του εἶναι σύμβολο διπλό: θρησκεία καὶ παιδεία, Χριστιανισμὸς καὶ Ἑλληνισμός»⁽⁶⁾).

* * *

Δύο ἄλλα ἐρωτήματα, πὺν συζητήθηκαν καὶ συζητοῦνται, ἀναφέρονται στὸ χαρακτῆρα τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ ἀγώνας τοῦ Εἰκοσιένα ἦταν ταξικὸς-κοινωνικοανατρεπτικὸς ἢ ἔθνικὸς ἀπελευθερωτικὸς; Προήλθε καὶ διεξήχθη ἀπὸ ἕνα μόνον κοινωνικὸ στρώμα ἢ ἦταν καθολικὸς;

Ἀρκετοὶ μεταγενέστεροι ἱστορικοί, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν Γ. Κορδάτο τὸ 1924 (ἕναν δλόκληρον αἰῶνα μετὰ τὴν ἐθνεγερσία) καὶ ἄλλοι ὅπως ὁ Γ. Σκαρίμπας, ὁ Μ. Πλωρίτης, ὁ Τ. Βουρνᾶς, ὁ Β. Κρεμμυδάς, ἐπιχειρῶντας νὰ ἐρμηνεύσουν τὴν ἑλληνικὴ ἐπανάστασις μὲ τὰ κοιτήρια τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμου καὶ τοῦ μαρξισμοῦ, κριτήρια, πὺν δὲν ἦταν δυνατόν νὰ ἔχουν ἐφαρμογὴ σὲ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, ἀφοῦ ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις εἶναι προγενέστερη τῶν σχετικῶν θεωριῶν, ἀμφισβήτησαν ἢ καὶ ἀρνῆθηκαν τὸν ἔθνικο-ἀπελευθερωτικὸ χαρακτῆρα τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Θεώρησαν τὴν ἐπανάστασις τοῦ Εἰκοσιένα ὡς ἐξέγερσις τοῦ καταπιεσμένου ἀπὸ τοὺς

Τούρκους καὶ τοὺς κοτσαμπάσηδες λαοῦ — καὶ μάλιστα τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ — καὶ τῆς ἀστικῆς τάξης, πὺν ἐπεδίωκε νὰ κατακτήσῃ τὴν ἐξουσία, μέσα στὰ πλαίσια τοῦ κοινωνικοῦ μετασχηματισμοῦ. Ἐτσι ἀποδόθηκε στοὺς προκρίτους, στοὺς ἐμπόρους, στοὺς πλοιοκτῆτες, στοὺς Φαναριώτες, σὲ πολλοὺς ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες λογίους καὶ στὸν Κλῆρο — ἰδιαίτερα τὸν ἀνώτερο — ἡ κατηγορία, ὅτι δῆθεν δὲν ἤθελαν τὴν ἐπανάστασις, ὅτι παρεμπόδιζαν τὸ ἔργον τῶν ἐπαναστατημένων, ὥστε νὰ μὴ θιγοῦν τὰ συμφέροντά τους καὶ ὅτι, ἐπομένως, ὁ ἀγώνας τοῦ '21, ἀφοῦ δὲν συμμετείχαν σ' αὐτὸν οἱ κυρίαρχες τάξεις, δὲν ἦταν καθολικὸς, ἀλλὰ — μόνον — «λαϊκός».

Ἐπάρχουν ὁμως καὶ πολλοὶ ἀξιόλογοι ἱστορικοὶ καὶ συγγραφεῖς, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ σύγχρονοι τῶν γεγονότων τῆς Ἐπαναστάσεως, αὐτόπτες μάρτυρες, ἀκόμη καὶ ἀγωνιστές, οἱ ὁποῖοι ἀναγνωρίζουν καὶ διακηρύττουν, ὅτι ἡ Ἐπανάστασις τοῦ '21 ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς συμπράξεως ὅλων τῶν Ἑλλήνων, μὲ σκοπὸ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ. Ἐνδεικτικὰ μόνον ἀναφέρουμε μερικὰ ὀνόματα, ὅπως τοῦ Σπ. Τρικούπη, τοῦ Φιλῆμονος, τοῦ Φωτάκου, τοῦ Γ. Τερτσέτη, τοῦ Ν. Μακρῆ, τοῦ Ν. Βλάχου, τοῦ Finley, τοῦ Κ. Παπαρηγοπούλου, τοῦ Δ. Κοκκίνου.

Ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρουσες καὶ πολύτιμες μαρτυρίες διασώζουν τὰ κείμενα τῶν ἰδίων τῶν δημιουργῶν τοῦ Εἰκοσιένα, σχετικὰ μὲ τὸ χαρακτῆρα τῆς Ἐπαναστάσεως.

Ἄς ἐξετάσουμε πρῶτα τὸν ρόλον τῶν προκρίτων κατὰ τὴν Ἐπανάστασις. Ὅπως δῆποτε δὲν ἔλλειψαν κάποιες μελανὲς σελίδες: προκρίτοι, πὺν συνεργάσθηκαν μὲ τοὺς Τούρκους εἰς βάρος τῶν Ἑλλήνων καὶ ἄλλοι, πὺν φοβήθηκαν γιὰ τὴ ζωὴ τους, γιὰτὶ ἐναντίον τους στρεφόταν ἔντονη ἢ ἐκδικητικὴ μανία τῶν τουρκικῶν ἀντιπάλων. Ὅμως αὐτὲς οἱ περιπτώσεις δὲν ἀποτελοῦν τὸν κανόνα. «Στὴν Ἐπανάστασις τοῦ '21, πὺν τὴν ἄρχισαν πρίγκιπες. οἱ Ἱψηλάντηδες, συμμετείχαν ὅλοι οἱ πρόκριτοι τοῦ Μοριά: Ἀσημάκης Ζαΐμης, Ἀνδρέας Ζαΐμης, Σωτήριος Χαλαλάμης, Φωτήλας, Δεληγιανναῖοι, Ἰωάν. Παπαδόπουλος, Λόντος, Θεοχαρόπουλος, Νοταράδες, Κρεβατάδες, Γιατροάκοι, Μούρτζι-

νοι, Μαυρομιχαλαίοι. Συμμετείχαν οί πρόκριτοι τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Στερεᾶς καὶ τῆς Μακεδονίας», γράφει ὁ ἱστορικός Ἰ. Παπαϊωάννου⁽⁷⁾.

Ἐπάρχουν μαρτυρίες τοῦ Θεοδ. Κολοκοτρώνη γιὰ τὴν τεράστια προσφορὰ τῶν κοινοτήτων καὶ τῶν προκρίτων στὸν ἐπισιτισμὸ καὶ ἐφοδιασμὸ τῶν στρατιωτῶν. Ἀναφέρει ὁ Θ. Κολοκοτρώνης: «Ὁ Κυριάκος Τζόλης ἐχάρισεν 120 τραγιά εἰς τὸ στρατόπεδον ἀπὸ τὴν Ζαράχωβα... Ἡ τροφὴ ὅλου τοῦ στρατεύματος (στὴν πολιορκία τῶν Πατρῶν) ἤρχετο ἀπὸ τὴν Γαστούνην. Τόσον τακτικὴ ἦτον ἡ ζωοτροφία, τέσσερις χιλιάδες σφαχτά, οὐδὲν κεφάλια γελάδια, ψωμί ἀπὸ τὴν Γαστούνη. Ἡ Γαστούνη ἦτον μέλισσι ἄτρυγο καὶ μᾶς τὰ ἔστελνε ὅλα ὁ Σισίνης»⁽⁸⁾.

Ὁ ἄρχοντας Κανέλλος Δεληγιάννης (Λαγκάδια Γορτυνίας 1780—Ἀθήνα + 18 Σεπτ. 1862), στὰ Ἀπομνημονεύματά του δίνει ἐπίσης πολλές πληροφορίες γιὰ τὴ δράση τῶν προκρίτων τῆς Πελοποννήσου στὴ διοργάνωση καὶ διεξαγωγὴ τοῦ ἔνοπλου ἀγώνα. Συγκινητικὰ εἶναι τὰ διαμειφθέντα μεταξὺ τοῦ Κανέλλου Δεληγιάννη καὶ τῶν λοιπῶν προκρίτων, σὲ σύναξη, ποὺ πραγματοποιήθηκε κατόπιν ἐντολῆς του στὴ Βυτίνα, λίγες μέρες πρὶν ἀπὸ τὴν ἔναρξη τῆς Ἐπαναστάσεως. Ἐκεῖ τοὺς διαβεβαιώνει: «... Ἡ τελεία ἀπόφασις καὶ ἡμῶν καὶ τοῦ Ζαΐμη καὶ τοῦ Παπατσῶνη, τοῦ Χαλαλάμη, τοῦ Σισίνη, τοῦ Κρεβάτα, τοῦ Λόντου, τοῦ Πετρόμπεη καὶ τῶν λοιπῶν συντρόφων μας εἶναι ἀμετάτρεπτος καὶ ἀφεύκτως θὰ κινήσωμεν τὴν Ἐπανάστασιν κατὰ τῶν τυράννων τοῦ Χριστιανισμοῦ, θυσιάζοντες τὸν ἑαυτὸν μας, τὰς πολυμελεῖς οἰκογενεῖας μας, τὰ πλούτη μας, τὴν δόξαν μας, τὰς μεγάλας ἰδιοκτησίας μας, διὰ νὰ ἀπαλλάξωμεν τὴν πατρίδα μας ἀπὸ τὸν προαιώνιον ζυγὸν ἢ νὰ συναπολεσθῶμεν μετ' αὐτὴν. Καθότι, εἰς τί μᾶς χρησιμεύει αὕτη ἡ εὐδαιμονία, ἀφοῦ δὲν ἔχομεν πατρίδα; ἀφοῦ καταβασανίζονται καὶ ὑποφέρουν τόσα δεινὰ οἱ ἀδελφοί μας οἱ Χριστιανοί; Καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα τοὺς εἶπον! Μὲ λέγουν ἅπαντες ἐν μιᾷ φωνῇ: «Καὶ τὸν Θεοδωράκην (σημ. ἀδελφὸ τοῦ Κανέλλου) καὶ τοὺς λοιποὺς προύχοντας

καὶ ἀρχιερεῖς θὰ τοὺς ἀφήσωμεν εἰς τὸ μακελλεῖον; (ἐνν. φυλακισμένους στὴν Τριπολιτσά)». Τοὺς ἀπήντησα ἀταράχως, ὅτι αὐτὸς ἐπρόσφερεν ἐκουσίως τὸν ἑαυτὸν τοῦ θύμα ὑπὲρ τῆς πατρίδος· ἡμεῖς εἴμεθα ὀκτῶ ἀδελφοί, καὶ τὸν προσφέρομεν ὁλοκαύτωμα εἰς τὸν βωμὸν αὐτῆς, πρῶτον αὐτὸν καὶ ἀκολούθως τὸν ἑαυτὸν μας, καὶ ἔπειτα τὰς οἰκογενεῖας μας καὶ ὅλην τὴν ὑπαρξίν μας. Ὡστε ἐνθουσιασθέντες ἅπαντες εἰς μίαν τοιαύτην γενναίαν ἀπάντησιν μετ' αὐτὰ εἰλικρινῇ αἰσθηματα, μετ' ἀπαντοῦν, ὅτι: «Ἀφοῦ ἐσεῖς οἵτινες συνεβασίλευατε μετ' οὓς Τούρκους, μετ' ὅσων δόξαν, μετ' ὅσων κολοσσαίαν κατάστασιν χρηματικὴν καὶ κτηματικὴν, μετ' ὅσων πολυπληθῆ οἰκογένειαν, ἀποφασίζετε νὰ τὰ θυσιάσετε ὅλα χάριν τῆς πατρίδος, ἡμεῖς, οἵτινες δὲν ἀποτελοῦμεν ὅλοι τὸ τέταρτον τῆς ἐδικῆς σας περιουσίας, νὰ μὴ τὰ θυσιάσωμεν; Ἀποφασίζομεν λοιπόν, ὅτι θέλομεν εἶσθαι ἀχώριστοι καὶ πιστοὶ εἰς ἐσᾶς καὶ ἔτοιμοι καὶ εἰς πῦρ καὶ εἰς θάνατον καί, ὅπου χαθῆτε ἐσεῖς, ἂς χαθῶμεν καὶ ἡμεῖς». Καὶ οὕτως ὁμοφώνως ἐφέρομεν τὸν ἱερέα καὶ ὠρκίσθησαν ἅπαντες ἐπὶ τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου»⁽⁹⁾.

Οἱ ὑποσχέσεις τοῦ Κανέλλου ἔγιναν πραγματικότητα. Γράφει χαρακτηριστικὰ ὁ γιὸς τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη, Γενναῖος, στὰ ἀπομνημονεύματά του: «Ὁ Κανέλλος Δεληγιάννης καὶ λοιποί, μέλη τῆς Ἐφορίας, ἐφρόντισαν δι' ὅλον τὸ στρατόπεδον, ὅλα τ' ἀναγκαῖα, μετ' ἄνδρην πατριωτισμὸν καὶ ζῆλον, δηλαδὴ μισθοὺς διὰ τοὺς Μανιάτας, τροφὰς διὰ τὰ στρατόπεδα, τζαρούχια, πέτρες διὰ τὰ ὅπλα καὶ λοιπὰ ἀναγκαῖα καὶ πολεμοφόδια. Ὁ Θ. Κολοκοτρώνης ἐφρόντισε μόνον καὶ μόνον τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις, ὁ δὲ Κανέλλος ὅλα τὰ λοιπὰ»⁽¹⁰⁾.

Σχετικὰ μετ' τὴν δράσιν τῶν Φαναριωτῶν, τῶν πλουσιῶν ἐμπόρων, τῶν πλοιοκτητῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν διαβάζομε: «Στὴν ἐπανάστασιν συμμετείχαν οἱ Φαναριῶτες, ὅπως ὁ Μιχ. Βόδας, ὁ Ἰάκ. Ρίζος — Νερούλος, ὁ Καρατζᾶς, ὁ Θεόδ. Νέγγρης κ.ἄ. (Συμμετείχαν) οἱ ἐφοπλιστὲς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὅπως οἱ Κουντουριώτηδες τῆς Ὑδρας, ὅλων τῶν νησιῶν καὶ τῆς Ἐπτανήσου, ὡς ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς. Οἱ ἀξιο-

Ίανουαρίου, ἔτει αωκθ' καὶ α' τῆς 'Ανεξαρτησίας»⁽¹⁶⁾.

Καὶ ὁ Πρόεδρος τῆς ἐθνικῆς Γ' τῶν Ἑλλήνων Συνελεύσεως, Γεώργιος Σισίνης, διακηρύττει: «Πρὸς ἅπαντας τοὺς πιστεύοντας εἰς Χριστόν. ... Ὁ πόλεμός μας δὲν εἶν' ἐπιθετικός, εἶναι ἀμυντικός· εἶναι πόλεμος τῆς δικαιοσύνης κατὰ τῆς ἀδικίας, τῆς χριστιανικῆς θρησκείας κατὰ τοῦ καρανίου, τοῦ λογικοῦ ὄντος κατὰ τοῦ ἀλόγου καὶ θηριώδους τυράννου· δὲν πηγάζει ἀπὸ ἀποστασίαν, γενομένην ἐναντίον νομίμου βασιλείας, ἀλλ' ἀπὸ δικαίαν ἐπανάστασιν, γενομένην ὑπὲρ τῶν ἀπαραγράπτων δικαίων τοῦ ἀνθρώπου, ἐναντίον βαρβάρου τυράννου· δὲν ἀποβλέπει τὸ νὰ κατακτήσωμεν ξένην γῆν, ἀλλὰ τὸ νὰ ἀνακτήσωμεν τὴν ἰδικήν μας, νὰ καταταχθῶμεν μετὰ τῶν ἐθνῶν, νὰ ζήσωμεν αὐτόνομοι, νὰ ἐγείρωμεν τὸν ναὸν τῆς δικαιοσύνης εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν μας, νὰ παρεισάξωμεν τὰ φῶτα, τὰς τέχνας, τὰς ἐπιστήμας καὶ ὅλα τὰ ἐκ τοῦ πολιτισμοῦ ἀγαθὰ, νὰ λατρεύωμεν ἀκωλύτως τὸν Θεόν... Τῇ 5 Μαΐου 1827 ἐν Τροιζίνι»⁽¹⁷⁾.

Φαίνεται ὅμως, ὅτι καὶ οἱ σύγχρονοι μαρξιστὲς ἱστορικοὶ ἀρχίζουν νὰ παραδέχονται τὴν ἀλήθεια. Ἔτσι, στὸ Ἐπιστημονικὸ Συμπόσιο γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασι, ποὺ πραγματοποιήθηκε τὸ Μάρτιο 1981 στὴν Ἀθήνα, ἀπὸ τὸ Κέντρο Μαρξιστικῶν Ἑρευνῶν τῆς Ἑλλάδας, οἱ περισσότεροι εἰσηγητὲς παρουσιάστηκαν νὰ ἐγκαταλείπουν τὶς προηγούμενες θέσεις καὶ γνωματεύσεις παλαιότερων ὁμοϊδεατῶν τους καὶ νὰ ἀναγνωρίζουν, ὅτι ὁ ἀγώνας τῶν Ἑλλήνων ἦταν πρῶτιστα καὶ καθοριστικὰ ἐθνικοαπελευθερωτικός, χωρὶς ἰδιαίτερο κοινωνικὸ περιεχόμενο, πού, κι ἂν ὑπῆρχε, καὶ σύμφωνα μὲ τὶς ἀπόψεις ὀρισμένων ὑπῆρχε, ἐρχόταν πάντως σὲ δευτέρη μοῖρα⁽¹⁸⁾.

(Συνεχίζεται)

ΔΩΡΑ ΖΥΓΟΥΡΑ

Σημειώσεις-Πηγές-Βιβλιογραφία:

(1) Γ. Ζεύγου, Σύντομη Μελέτη τῆς Νεοελληνικῆς Ἱστορίας, σ. 48. Εἰς Ἰωάν. Ν. Παπαϊωάννου, Ἱστορικὲς

Γραμμές, τόμος Α', Λάρισα 1979, σ. 222.

(2) Ἰ. Ν. Παπαϊωάννου, ἔ.α., σ. 225.

(3) Θεοδ. Κολοκοτρώνη, Διήγησις Συμβάντων τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς ἀπὸ τὰ 1770 ἕως τὰ 1836. Ἐποπτεία-Εἰσαγωγή Ἀπ. Β. Δασκαλάκη, Βίπερ 64, Ἀθήνα, σ. 159.

(4) Θ. Κολοκοτρώνη, Δ.Σ.Ε.Φ., ἔ.α., σ. 58.

(5) Σπ. Τρικούπη, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, τόμος Δ', ἐν Ἀθήναις, «Νέα Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη», σ. 359.

(6) Σπ. Μελά, Τὸ Εἰκοσιένα καὶ τὸ πνεῦμα, εἰς «Ἑλληνικὴ Δημιουργία», ἔτος Β', τόμ. τρίτος, 25 Μαρτίου 1949, τεύχος 27, σ. 343 (βλ. τόμο τῆς «Ἑλληνικῆς Δημιουργίας», «Τὸ ἀθάνατο 21»).

(7) Ἰ. Ν. Παπαϊωάννου, ἔ.α., σ. 242-243.

(8) Θ. Κολοκοτρώνη, Δ.Σ.Ε.Φ., ἔ.α., σ.σ. 74, 91.

(9) Κώστα Σαρδελῆ, Τὸ Ἀνθολόγιό τῆς Λευτεριᾶς. Λόγος καὶ Λογοτεχνία τῶν Καπεταναίων, Ἀθήνα, «Φιλιππότης», 1984, σ. 49-50.

(10) Γενν. Θ. Κολοκοτρώνη, Ἀπομνημονεύματα, σ. 44. Εἰς Ἰ. Ν. Παπαϊωάννου, ἔ.α., σ. 239.

(11) Ἰ. Ν. Παπαϊωάννου, ἔ.α., σ. 243.

(12) Κώστα Σαρδελῆ, Τὸ ἀνθολόγιό τῆς λευτεριᾶς, ἔ.α., σ. 152.

(13) Νικολ. Δραγούμη, Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις, ἔκδ. 6', Α', Ἀθήνα 1973, «Ἑρμῆς», σ. 50.

(14) Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τ. ΙΒ', Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασι, «Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν», Ἀθήνα 1975, σ. 23.

(15) Ἰ. Ε. Ε., τ. ΙΒ', ἔ.α., σ. 213.

(16) Ἰ. Ε. Ε., τ. ΙΒ', ἔ.α., σ. 213, 214.

(17) Κώστα Σαρδελῆ, Τὸ Ἀνθολόγιό τῆς Λευτεριᾶς, ἔ.α., σ. 285.

(18) «Ἡ Ἐπανάστασι τοῦ Εἰκοσιένα». Ἐπιστημονικὸ Συμπόσιο. 21-23 Μάρτη 1981, Κέντρο Μαρξιστικῶν Ἑρευνῶν, τρίτη ἔκδοσις, «Σύγχρονη Ἐποχὴ», Ἀθήνα, 1985.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΧΡΕΟΣ

Για τον αντικειμενικόν έρευνγητὴ δὲν ὑπάρχει καμιά ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἐπανάστασι τοῦ 1821 ὑπῆρξε γεγονός ἀνεπανάληπτο. Ἡ ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία μας, πού ἐπετεύχθη μετὰ τὸν μεγάλον ἐκείνον ἀγῶνα, ὑπῆρξε θαῦμα πρωτοφανὲς καὶ μοναδικὸ στὴν παγκόσμιον Ἱστορία.

Χωρὶς ὑλικά μέσα, καὶ χωρὶς ὑποστηρικτὰς οἱ ὀλιγάριθμοι ραγιάδες ἄρχισαν ἔναν ἀγῶνα κατὰ τῆς πανισχύρου ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ μετὰ ἀπὸ μίαν ὀκταετῇ τιτάνεια πάλη ἐπέτυχαν νὰ ἰδοῦν πραγματοποιούμενο, ἔστω καὶ ἐν μέρει, τὸ μεγάλο ὄραμά των.

Ἀκαταμάχητα ἀπεδείχθησαν τὰ πνευματικά των ὅπλα ἡ πίστις των εἰς τὸν παντοδύναμον Θεὸν καὶ ὁ ἀσίγαστος πόθος των γιὰ τὴν ἐλευθερία. Αὐτὲς τίς ἀλήθειες μαρτυροῦν τὰ Ἀπομνημονεύματα τῶν Ἀγωνιστῶν, τοῦ Μακρυγιάννη, τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τῶν ἄλλων ἡρώων τοῦ 1821.

«Κι ἂν εἶν' ἀδύνατες οἱ θέσεις μας, λέγει ὁ Μακρυγιάννης στὸν ξένο στρατιωτικό, εἶναι δυνατός ὁ μεγάλος Θεός. Ὁταν ἐσηκώσαμε τὴν σημαίαν ἐναντίον τῆς τυραγνίας, ξέραμε ὅτι εἶναι πολλοὶ αὐτοῖνοι καὶ ἔχουν κανόνια καὶ ὅλα τὰ μέσα. Ἐμεῖς ἀπ' οὔλα εἴμαστε ἀδύνατοι. Ὅμως ὁ Θεὸς φυλάγει καὶ τοὺς ἀδυνάτους. Κι ἂν πεθάνουμε, πεθαίνουμε γιὰ τὴν πατρίδα μας, διὰ τὴν θρησκείαν μας».

Στὴν Ἐκκλησία προστρέχουν ν' ἀντλήσουν θάρρος καὶ δύναμη. «Ἡ θρησκευτικὴ πίστις ἡ θερμὴ, ἄρρηκτα δεμένη μετὰ τὸν πόθο τῆς ἐλευθερίας, ἦταν ὁ ἄθραυστος ἄξονας τῆς ἐλευθερίας τοῦ 1821», λέγει ἕνας σύγχρονος στρατιωτικὸς μελετητὴς τοῦ ἀγῶνα. (Ἀντισυνταγμ. Ἰω. Ζωγράφος, Ἡ Ἐπανάστασι τοῦ '21 καὶ ἡ Θρησκεία, Στρατιωτικὴ Ἐπιθεώρησις, Μάρτιος 1987). Ἡ ἀλήθεια αὕτη ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι κατὰ τὸν ἀγῶνα πρωτοπόρος ὑπῆρξε ὁ ἱερός κληρὸς τῆς Ἀγίας μας Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, πού δὲν ἀρκέσθηκε στὶς εὐλογίες μόνον

καὶ στὶς ὁδηγίες, ἀλλὰ ἐπίσκοποι, ἱερεῖς καὶ διάκοι συναγωνίσθηκαν μετὰ τοὺς πολέμιστὰς καὶ πότισαν μετὰ τὸ αἷμα των ὡς ἱερομάρτυρες καὶ ἐθνομάρτυρες τὸ δένδρο τῆς ἐλευθερίας.

Σμῆνος δολόκληρο ἀποτελοῦν οἱ κατὰ τοὺς τέσσερις πρώτους μῆνες τοῦ ἀγῶνος θυσιασθέντες, ἀπαγχονισθέντες, καρατομηθέντες, μαχαιροκοπηθέντες, διαπομπευθέντες καὶ ποικιλότροπα βασανισθέντες κληρικοί, οἱ πλεῖστοι τῶν ὁποίων ἦσαν ἐπίσκοποι, μετὰ πρωτομάρτυρα τὸν τόσο κατασχοφαντηθέντα στὶς ἡμέρες μας Ἅγιον Πατριάρχη (Κων) πόλεως Γρηγόριο Ε'. Συμπληρώθηκαν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος τὰ 190 χρόνια ἀπὸ τῆς πρώτης ἀναρρήσεως τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ε' στὸν Πατριαρχικὸ θρόνον καὶ φέτος κατὰ τὴν ἡμέρα τοῦ Πάσχα, 10 Ἀπριλίου, συμπληρώνονται τὰ 167 ἀπὸ τῆς αὐτοθυσίας του. Ἐδῶ κυριολεκτικὰ ἴσχυσε ὁ κανόνας, χωρὶς ἐξαίρεση, γιατί συμμετέσχον ὅλοι οἱ κληρικοί καὶ μάλιστα ἐπρωτοστάτησαν οἱ περισσότεροι.

Μπορεῖ νὰ ὑπῆρξαν, φυσικὸν ἄλλωστε, ἀνθρώπινες ἀδυναμίες, ἐπιφυλάξεις κάποτε, πού ὑπαγορεύονταν ἀπὸ φόβους ἐξ αἰτίας τῶν δυσμενῶν συνεπειῶν τῶν παλαιότερων ἀποτυχουσῶν ἐξεγέρσεων. Ἴσως ὑπῆρξαν καὶ διαφορετικὲς ἐκτιμήσεις μεθοδεύσεων. Ἀπὸ τὴν παράταξη ὅμως δὲν ἔλειψε κανεὶς.

Καὶ δικαίως καθορίσθηκε ἡ 25 Μαρτίου, ἡ διπλῇ γιορτῇ, ἐθνικὴ καὶ θρησκευτικὴ, ὡς ἡμέρα πανηγύρεως, γιατί χωρὶς διάκριση παρελαύνουν στὴ μνήμη μας οἱ ἀγωνισταὶ τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος, λαϊκοὶ καὶ κληρικοί, προύχοντες καὶ ποιμένες, ἄνδρες καὶ γυναῖκες καὶ παιδιὰ κάθε ἡλικίας.

Ὅπως εἶναι γνωστὸν, καὶ ὅπως καὶ παραπάνω εἶδαμε βασικώτερος παράγοντας διατηρήσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὸ μακρότατο διάστημα τῆς Τουρκοκρατίας, ἀλλὰ καὶ στηρίξεως τῶν ἀγωνιζομένων κατὰ

ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶναι ἀπόγονοι τῶν Σλάβων.

Ἔχουν ἰδρύσει μάλιστα πρὸς εὐδόωσιν τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ καὶ εἰδικὰ κέντρα στὴ Ρωσία κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Ρώσου ἱστορικοῦ Βασίλειφ. (Βλ. Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτακρατορίας, τόμ. 2, σελ. 41 κ.ά., ἔκδ. Πάπυρος). Ἀλλὰ καὶ ἐν μέσαις Ἀθήναις ἱδρυσαν τὸ «Κέντρο Μαρξιστικῶν Ἑρευνῶν» ὅχι γιὰ νὰ ἀποδείξουν τὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ γιὰ νὰ προσδώσουν κύρος στὶς ἀπόψεις τους. Ποιοὶ εἶναι οἱ χρηματοδότες; Ἀγνωστον. Ὅπως εἶναι ἀγνωστον ποιοὶ κινοῦν τὰ νήματα τῶν ποικιλοπύμων προπαγανδιστῶν καὶ ἱνστρουκτόρων, καθὼς καὶ τῶν ποικίλων αἱρέσεων.

Στόχος ὅλων αὐτῶν κατέστησαν τὰ ἰδεώδη τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς, κατὰ τῶν ὁποίων βάλλουν παντοιοτρόπως καὶ ἐπιδιώκουν ἔντεχνα τὴν ὑποβάθμιση, παρασιώπησιν ἢ καὶ φανερὴ διαστρέβλωσίν των.

Κατόρθωσαν μάλιστα νὰ περάσουν τίς διεισπραμιμένες ἀπόψεις των καὶ στὰ σχολικὰ ἔγχειρίδια τῆς Ἱστορίας ὅλων τῶν βαθμίδων καὶ νὰ ὑποχρεώσουν τοὺς ἐκπαιδευτικούς ὅλους νὰ τὰ διδάσκουν ἀδιαμαρτύρητα. Ὑψίστη ἀρχὴ γι' αὐτοὺς εἶναι μόνον ὁ ἱστορικὸς ὕλισμός, παρ' ὅλο πὺ ἐπιστημονικὰ ἔχει πρὸ πολλοῦ ξεπεραστῇ ἡ θεωρία αὐτή.

Ἔτσι ὁ ἑλληνικὸς λαὸς πέφτει δυστυχῶς σὲ μιὰ νέα δουλεία, πνευματικὴ καὶ ψυχικὴ αὐτὴ τὴ φορά, οἱ δὲ ἀφανεῖς καὶ φανεροὶ ἀφεντάδες του μὲ τὴ βοήθεια καὶ τῆς συγχρόνου τεχνολογίας, παράλληλα μὲ τὴν παραχάραξιν τῆς ἐθνικῆς μας ἱστορίας, προωθοῦν τίς διεθνιστικὰς καὶ ἀμοραλιστικὰς ἰδεολογίας των.

«Ποιὸς ἐδίδαξε τὰ παιδιὰ μας, ἐρωτᾷ ἓνας σύγχρονος ἀρθρογράφος, νὰ μὴ φοβοῦνται τίποτε καὶ νὰ μὴν ὑπολογίζουσιν κανένα; Ποιὸς τὰ ἐδουλοῦσε μὲ ἀερολογίας γιὰ δῆθεν «δημοκρατικὰ» δικαιώματα; Ποιὸς ἐγκρέμισε κάθε αὐθεντία στὸ χῶρο τῆς ἐκπαιδεύσεως; Ποιὸς διέλυσε τὴν παιδεία, διεμόρφωσε τὰ σχολικὰ ἔγχειρίδια γιὰ νὰ μὴ διδάσκουν ἠθικὰς ἀρχὰς καὶ παραδοσιακὰς ἀξίες, νὰ συκοφαντοῦν τὴν Ἐκκλησίαν καὶ νὰ ὑπονομεύουσιν τὴν πίστι;».

Ποιὸς κατήργησε τὴ διδασκαλίαν τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσης στὴν κοινὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ μὲ ἀπώτερο σκοπὸ νὰ ἀποκοπῇ ὁ Νεοέλληνας ἀπὸ τοὺς προγονικοὺς θησαυροὺς καὶ νὰ συσκοτισθοῦν τὰ ἐθνικὰ καὶ θρησκευτικὰ πρότυπα καὶ ἰνδάλματα;

Καὶ δὲν κινδυνεύει μόνον ἡ νεότης, δηλ. ἡ συνέχεια τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς μὲ τίς μεθοδεύσεις αὐτές, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι ἀρχίσαμε νὰ ἀποναρκωνώμαστε ἀπὸ τίς ἀναθυμιάσεις αὐτῶν σατανικῶν δολωμάτων. Ἐπαληθεύουν ὀλίγον κατ' ὀλίγον οἱ προβλέψεις τοῦ Ὅργουελ, πὺ παρουσιάζονται στὸ βιβλίον του μὲ τὸν τίτλον «1984».

Κυριαρχοῦσα ἰδέα καὶ μοναδικὸς στόχος κατέστη, στοὺς περισσοτέρους μας, τὸ χρῆμα, τὸ συμφέρον, ἡ καλοπέραση, τὸ δόλωμα. Εἶναι ἀκριδῶς τὸ δόλωμα, πὺ ἀρπάζαν οἱ «γκόμιν», σύμφωνα μὲ τὰ «Πρωτόκολλα τῶν Σοφῶν τῆς Σιών», ἢ οἱ «βέβηλοι» κατὰ τὴ θεωρίαν τῆς μασονικῆς Στοᾶς ἢ οἱ «χρήσιμοι ἡλίθιοι» κατὰ τὴν ἔκφραση τῶν μαρξιστῶν, ἐνῶ τὴν ἴδιαν στιγμὴν δὲν βλέπουν τὸν κίνδυνον, πὺ ἔφθασε «ἐπὶ θύραις», οὔτε τοὺς ἐχθροὺς караδοκούντας στὰ σύνορα.

Ἀπεπλανήθησαν, κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ ἀπ. Παύλου, τῆς ὑγιαινούσης διδασκαλίας» οἱ περισσότεροι καὶ κατὰ συνέπειαν περιφέρονται «πλανῶντες καὶ πλανώμενοι».

Καὶ ὁ καθηγητὴς Κ. Μουρατίδης μὲ ἀφορμὴν τὴ διατάραξιν τῆς σχέσεως Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας καὶ μὲ τίτλον «Ἐάλω ἡ Πόλις» γράφει: Μὴ γένοιτο νὰ ἐπιτρέψῃ ὁ Θεὸς νὰ στερηθῇ ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς δυνάμεως τῆς Ἐκκλησίας, γιατί τότε ποιά ἄλλη πνευματικὴ δύναμις καὶ κοσμοθεωρία θὰ ἀναπληρώσῃ τὸ κενό, ὅταν τὸ Ἔθνος ἐγκαταλελειμμένο ἀπὸ φίλους θὰ ἑρρίσκεται στὸ ἔλεος τῶν караδοκούντων προαιωνίων ἐχθρῶν. Μήπως ὁ μαρξισμὸς, πὺ συνεχῶς μᾶς σπρώχνει στὴ διεθνιστικὴ χολάνη; Ἐπιδιώκεται ἡ ἀπώθησις τῆς Ἐκκλησίας στὸ περιθώριον τοῦ ἐθνικοῦ βίου, ὁ χωρισμὸς Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, προστατεύονται οἱ αἱρέσεις, ἐπιδιώκεται ἡ κατάργησις τῆς θρησκευτικῆς παιδείας καὶ ἡ ἀρπαγὴ τῆς Ἐκκλη-

σιαστικής περιουσίας μόνον τῶν ὀρθοδόξων καὶ ὄχι τῶν ἄλλων δογματῶν, οὔτε τῶν τουρκικῶν βακουφίων, οὔτε ἀκόμη καὶ αὐτῶν τῶν χιλιαστῶν. Πανηγυρίζει ὁ Ἑλληνομιστὴς τῇ 25ῃ Μαρτίου, ὅπου δὲν ἐψυχράνθη ὑπὸ τῆς ἐνοκηφίας λαίλαπος τοῦ παντοειδοῦς ὕλισμοῦ καὶ τοῦ Μασονισμοῦ, εἰς οἷονδ' ὅποτε μέρος τοῦ κόσμου εὐρισκόμενος γιὰ τὸ πρωτοφανὲς θαῦμα, ποῦ ἐπετελέσθη κατὰ τὸ 1821».

Τότε μὲ στήριγμα τὴν πίστη στὸ Χριστὸ καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν πατρίδα οἱ πρόγονοί μας ἐπανεστάτησαν κατὰ τοῦ Τούρκου δυνάστη καὶ ἀπέκτησαν μὲ τὸν ἀγῶνα των τὴν ἐθνικὴν ἀνεξαρτησίαν.

Σήμερα, ὕστερα ἀπὸ 167 χρόνια, ἕνας νέος ἐχθρὸς, ἀθέατος, παραπλανητικὸς, ἐκμαυλιστικὸς αἰχαμλωτίζει ἀργὰ καὶ σταθερὰ τίς ψυχὰς τῶν Νεοελλήνων. Γκρεμίζει τὰ βάθρα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους καὶ μαζὶ μὲ τοὺς προαιώνιους ἐχθρούς, τοὺς Τούρκους ποῦ ἐπανακάμπουν, ἐτοιμάζουν τὸ τελευταῖο κύπημα γιὰ τὸν ὀλοτελὴ ἀφανισμό τῆς Ἑλλάδος.

Καὶ μιὰ νέα ὑποδούλωση, καταλυτικὴ αὐτῇ τῇ φορᾷ, εἶναι πολὺ πιθανή. Ἄς μὴ νομίζουμε ὅτι οἱ θασσανιζόμενοι καὶ καταπιεζόμενοι ἀδελφοί μας στὴν Β. Ἠπειρο, στὴν Κύπρο, στὴ Σοβιετία καὶ ἄλλοι εἶναι δῆθεν πῶς ἀμαρτωλοὶ ἀπὸ ἡμᾶς.

Ἐπέστη ὁ καιρὸς μιᾶς νέας ἐπαναστάσεως, ἐνὸς νέου Εἰκοσιένα. Καὶ πάλιν πρέπει νὰ ἀκουσθῇ ἡ πολεμικὴ ἱαχὴ, ἔστω ἄλλης μορφῆς, «γιὰ τοῦ Χριστοῦ τὴν πίστη τὴν ἀγία, καὶ τῆς πατρίδος τὴν ἐλευθερίαν».

Ἀπειράριθμες οἱ δαιμονικὲς στρατιᾶς γύρω μας καὶ μέχρις ἐσχάτων πρέπει νὰ διεξαχθῇ ἡ πάλη. Εἶναι ἡ πάλη τῶν ἰδεῶν. Ἦλθεν ὁ καιρὸς νὰ δοκιμασθοῦν οἱ Νεοέλληνες ὡς πρὸς τὴν ἀντοχὴν τῆς πίστεως καὶ τῶν ἰδανικῶν των. Εἶναι καιρὸς νὰ ἀκουσθοῦν τὰ μηνύματα τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀγῶνα τοῦ 1821.

Ὁ ἄθεος ὀλοκληρωτισμὸς ἐτοιμάζεται νὰ ἐπικρατήσῃ.

Στὸ ἄρθρο αὐτὸ ἀντὶ ἄλλου ἐπιλόγου θεωροῦμε καταλλήλοτερο νὰ παραθέσουμε μιὰ περικοπὴ ἀπὸ τὸ βιβλίον «Τὸ πολίτευμα τῶν Χριστιανῶν» τοῦ π. Ἡλίας Μαστρο-

γιαννοπούλου.

Γράφει, λοιπόν, ὁ π. Ἡλίας Μαστρογιαννόπουλος ὅτι «Τρεῖς εἶναι οἱ ἰσχυρότατοι παράγοντες, ποῦ διαμορφώνουν αὐτὴ τὴ στιγμή τὸ πρόσωπο τῆς ἐποχῆς μας: Ἡ καταπληκτικὴ ἀνάπτυξη τῆς τεχνικῆς, ἡ παντοκρατορία τῆς ὕλης καὶ ἡ δουλεία τῶν κομμουνιστικῶν καθεστώτων, ἐπιπροσθέτως δὲ καὶ ἡ φρίκη καὶ ἡ ἀπειλὴ τοῦ πυρηνικοῦ Ἀρμαγεδώνος. Αὐτὰ εἶναι τὰ ἀποτελοῦντα τὸ φαινόμενο τῆς κρίσεως τῆς ἐποχῆς μας καὶ ἡ ἀγωνία τοῦ 20 αἰῶνος. Κατὰ τὴν τραγικὴν αὐτὴν ἐποχὴν τῶν μεγαλύτερων ἐλευθεριῶν καὶ τῶν μεγαλυτέρων ὑποδουλώσεων ἦλθεν ἡ ὥρα τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἡ μεγάλη στιγμή τῆς θρησκείας τοῦ Ἰησοῦ.

»Τώρα εἶναι ἡ μεγάλη εὐκαιρία, διότι παραμυθίζεται ἡ ρουτίνα, τὸ αὐτονόητον, τὸ παραδεδομένον καὶ ὁ κόσμος ζητεῖ τὸ «καινούργιο», τὸ ἐπαναστατικόν, τὸ θεμελιακόν. Τὸ χρέος τοῦ χριστιανοῦ ἐπιστήμονος σήμερα, συνεχίζει ὁ π. Ἡλίας, δὲν εἶναι νὰ κἀν ἀπλῶς κάτι καλόν, ἀλλὰ μιὰ ὑπαρξιακὴ καθολικὴ εὐθύνη ἐναντι τοῦ σήμερον, ἕνα ὑπαρκτὸν χρέος εἰς ἕναν ραγδαίως ἐξελισσόμενον κόσμον... Εἶναι μιὰ κατεπεύγουσα ἠθικὴ καὶ μεταφυσικὴ ἐπιταγὴ ἐναντι τοῦ συγχρόνου παραπαίοντος ἀνθρώπου... Ἰδοὺ νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος».

Ἰδοὺ, λοιπόν, τὸ χρέος τοῦ κάθε Νεοέλληνο καὶ χριστιανοῦ. Μπροστὰ στὴ συνεχῶς αὔξανόμενῃ καὶ προσεγγίζουσα νέαν πνευματικὴν ὑποδούλωση τῆς πατρίδος μας νὰ ἀκουσθῇ καὶ πάλιν ἡ κραυγὴ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου: «Στήκετε καὶ κρατεῖτε καὶ μὴ πάλιν ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθε». Καὶ τότε πιθανῶς νὰ βγῇ ἀληθινὸς ὁ ποιητὴς μας Κωστῆς Παλαμᾶς, ποῦ σὲ παρόμοια ἱστορικὴ στιγμή ἐγράφε:

«Μὴ ἔχοντας πῶς κάτω ἄλλο σκαλὶ
νὰ κατρακυλήσῃς πῶς βαθεῖα
στοῦ κακοῦ τῇ σκάλα
γιὰ τ' ἀνέδασμα ξανά,
ποῦ σὲ καλεῖ θὰ αἰσθανθῇς
νὰ σοῦ φυτρώνουν, ὦ χαρά,
τὰ φτερά τὰ πρότερά σου τὰ μεγάλα».

ΔΗΜ. Γ. ΚΟΥΤΡΟΥΜΠΑΣ

Ἐπίκαιρα

ΚΑΤΙ ΣΑΝ ΜΑΝΙΦΕΣΤΟ...

Ἀπὸ πολλὰ πάσχουμε, καὶ τὰ πρόσωπα καὶ οἱ θεσμοὶ μας. Ἀλλὰ ἡ διαπίστωσι αὐτῇ τῶν ἐλλείψεων — τῶν δικῶν μας, ὅχι... τοῦ γείτονα — ὅχι μόνο δὲν πρέπει νὰ μᾶς κόβῃ τὴ διάθεσι γιὰ διόρθωσι, ἀλλ' ἀντίθετα πρέπει νὰ τὴν ἐνθαρρύνῃ.

Μιὰ λοιπὸν σπουδαία ἔλλειψι ποὺ παρουσιάζουν οἱ σύγχρονες κοινωνίες μας, εἶναι ὅτι ὁ καθένας μπορεῖ, ἄνεξ ἑλεγκτῶν, νὰ λήῃ (καὶ νὰ κἀνῃ — ἀλλὰ δὲν πρόκειται γι' αὐτὸ τώρα) ὅ,τι θέλει. «Πρὸς Διός», ποὺ ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι μας, δὲν πρόκειται γιὰ καμιά λογοκρισία, γιὰ ὁποιοιδήποτε «θούρδουλα» τοῦ λόγου· αὐτὰ τὰ μέτρα ἄλλωστε εἶναι πιά σ' ὅλους γνωστὰ ὅτι φέρνουν τὸ ἀντίθετο ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα ποὺ ἐπιδιώκουν. Καὶ τὸ σπουδαιότερο εἶναι, θέβαια, ὅτι ὅχι τὰ ἐξωτερικά, ἐπιφανειακά, (τὰ μόνον ποὺ μπορεῖ νὰ φέρῃ ἡ θία), ἀλλὰ τὰ ἐσωτερικά ἀποτελέσματα, στὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, στὴ συνειδήσί του, εἶναι αὐτὰ ποὺ ἔχουν σημασία καὶ ἀξία κατὰ τὴ χριστιανικὴ ἀντιμετώπισι καὶ ἀξιολόγησι. Ὅχι λοιπὸν νὰ μὴ λείῃ κανεὶς αὐτὸ ποὺ νομίζει, ἀλλὰ αὐτὸ ποὺ λέει νὰ μὴ μένῃ ἄνεξ ἑλεγκτο, νὰ κρίνεται, νὰ τοῦ δίνεται ἡ σωστή καὶ στηριγμένη ἀπάντησι, ὥστε νὰ ἐξουδετερώνεται τὸ κακὸ ποὺ μπορεῖ νὰ κάμῃ στὶς ἀνθρώπινες συνειδήσεις, ἂν εἶναι στραβό. Αὐτὸς ὁ ἑλεγκτὸς λοιπὸν εἶναι ποὺ λείπει στὴν ἐποχὴ μας, καὶ ὁλοένα λείπει καὶ περισσότερο. Ἡ στήλῃ τὸ ἔχει ἐπισημάνει αὐτὸ πολλὰς φορές, σχετικὰ μὲ τὴν ἐκμετάλλευσι τῆς λεοντῆς τῆς ἐπιστήμης κατὰ τὴν προβολὴ τῆς θεωρίας τῆς αὐτόματης γενέσεως, ἰδιαίτερα. Ἀλλὰ τὸ

κακὸ δὲν περιορίζεται μόνο σ' αὐτὸ τὸ θέμα, εἶναι γενικώτερο καὶ ἀναφέρεται σ' ὅλες τὶς ὕλιστικὲς θεωρίες. Ὁ λόκληρο πλῆθος συγχρόνων μας γράφουν σὲ θιβλία, περιοδικὰ κι ἐφημερίδες, ἡμιλίανες, σὲ ἰδιωτικὲς συγκεντρώσεις, σὲ διαλέξεις, ἢ ἀπὸ τὸ Ραδιόφωνο καὶ τὴν Τηλεόρασι, προβάλλοντας καὶ ὑποστηρίζοντας κάθε λογιῆς πρόδηλες ψευτιές, ἰδέες τῆς «κενῆς ἀπάτης» ὀλοφάνερα ἀθάσιμες, ἀλλὰ χαλκευμένες μὲ μαστοριά, ὥστε νὰ μποροῦν νὰ ξεγελάσουν τὸν πολὺ κόσμο ποῦ, ὅπως εἶναι φυσικὸ, δὲν ἔχει μελετήσῃ τὰ σχετικὰ θέματα. Συναγωνίζονται λοιπὸν οἱ ἄνθρωποι τῆς ἀπάτης, ποιὸς θὰ κάμῃ τοὺς ἰσχυρισμούς του περισσότερο παραπλανητικούς, θὰ παρουσιάσῃ τὸν ἑαυτὸ του σάν πιὸ καταρτισμένο καὶ ἀξιόπιστο.

Οἱ αἰτίες ποὺ παρακινοῦν ὅλο αὐτὸ τὸ πλῆθος σ' ἓνα τόσο ἀνόσιο ἐγχείρημα, εἶναι πολλές, καὶ φανερές. Ἡ σπουδαιότερη εἶναι τὸ ὅτι κι' αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ κήρυκες τῆς ψευτοῦ δουλεύουν στὸ ψέμα ποὺ κηρύττουν, εἶναι κι' οἱ ἴδιοι γελασμένοι, γιὰ τὸ ψέμα πᾶει νὰ γίνῃ καθεστῶς· ἂν, πάλι, ἀμφιρρέπουν, καταλαθαίνουν πὼς ἡ ἀλήθεια θὰ τοὺς δημιουργήσῃ ὑποχρεώσεις (δὲν θέλουν νὰ ἰδοῦν ὅτι καὶ γιὰ τὴν ἀλήθεια, ποὺ ὁ Χριστὸς ἐκπροσωπεῖ καὶ διδάσκει, ἰσχύει ἡ διαβεβαίωσί Του ὅτι «ὁ λόγος Του εἶναι χρηστὸς καὶ τὸ φορτίον Του ἐλαφρόν») καὶ συνθηκολογοῦν μὲ τὴν ἀπάτη. Γίνονται λοιπὸν τότε κι' αὐτοὶ κήρυκες τῆς, γιὰ νὰ πείσουν πιά, σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι, τοὺς ἰδιοὺς τοὺς ἑαυτούς των καὶ νὰ «κατασιγάσουν» τὶς δικές

τους ἀμφιβολίες.

Κάτι λοιπόν (καί κάτι σπουδαίο καί ὀλοκληρωμένο) πρέπει νά γίνη, πρὶν ἢ ἀπάτη σταθεροποιηθῇ, σάν καθεστὼς πιά, καί τὸ χρέος γι' αὐτὸ τὸ κάτι βαρύνει ὅλους ἐμᾶς (καθέναν εἰδικώτερα στὸν τομέα του καί ὅλους μαζί στὸ γενικὸ θέμα) ὅσοι γνωρίζουμε τὴν ἀλήθεια καί τὴν «κατακρατοῦμε ἐν ἀδικίᾳ». Μολοντοῦτο, ἂν καὶ ἡ σημασία τῆς ἐκπληρώσεως τῆς υποχρεώσεώς μας αὐτῆς εἶναι πελώρια καί ὀλοφάνερη, τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι ὅλοι σχεδὸν, ἐκτὸς ἀπὸ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις, τὴν παραλείπουμε. Τί συμβαίνει καί, σχετικὰ μ' αὐτὴν, μᾶς πιάνει ὅλους μιὰ ὑψηλὴ, μιὰ χαύνωσι καί δὲν θγάζουμε, ἐπὶ τέλους, ὁ καθένας ἀπὸ μιὰ φωνή, ἀλλὰ «οὕτε ἄχνα»; Τὸ ἀληθινὰ φοβερὸ εἶναι ὅτι στὴν περίπτωσι αὐτὴ οἱ ἔνοχοι, γιὰ νὰ καταφερθοῦμε ἐναντίον τους, δὲν εἶναι οἱ ἄλλοι (ποὺ τὸ θρίσκουμε σάν εὐκολο ἔργο) ἀλλὰ ἐμεῖς οἱ ἴδιοι, γιὰ τὴν παράλειψί μας!

Θά 'πρεπε — καί εἶναι ἐπεῖγον! — γιὰ νὰ μὴ ζῇ ἡ χώρα μας μέσα σὲ μιὰ παχυλὴ πνευματικὴ ψευτιά τῆς ἀπάτης, νὰ ὑπάρχη ἔνας Ὁργανισμὸς ἀπὸ τίμιους ἀνθρώπους ὅλων τῶν εἰδικότητων τῆς πνευματικῆς ζωῆς (καί μακάρι ὅλων τῶν εἰδικότητων ὅλης τῆς ζωῆς), ποὺ νὰ 'χῃ ἔργο του νὰ ξεσκεπάζῃ τὴν κάθε ἀπάτη ποὺ κηρύττουν οἱ ἀνθρωποὶ τῆς. Ἡ συγκρότησί του πρέπει νὰ εἶναι τέτοια, νὰ μετέχουν δηλαδὴ σ' αὐτὸν ὅλοι οἱ ἀριστεῖς τοῦ κάθε εἴδους (καί δὲν διαθέτει λίγους ἢ Χριστιανικὴ παράταξι), ὥστε ν' ἀποτελῇ αὐθεντία, ποὺ θὰ εἶναι δύσκολο, ἂν ὄχι ἀδύνατο, νὰ τὴν ἀμφισβητήσῃ ὁ ὅποιοςδήποτε καλοθελητής (περνάει, φευγαλέα, ἀπὸ τὸ νοῦ μας ἡ Ἀκαδημία), καί νὰ χρησιμοποιήσῃ ὅλη τὴν πρακτικὴ δύναμι ποὺ θὰ τοῦ ἐξασφαλίζῃ τὸ κύρος καί ἡ κοινωνικὴ θέσι τῶν προσώπων ποὺ θὰ τὸν ἀπαρτίζουν.

“Ὅλες οἱ προϋποθέσεις ὑπάρχουν. Καί ἡ σπουδαιότερη ἀπ' ὅλες, κάποιος ἡρωϊσμός, κι' αὐτὴ ὑπάρχει, καί θὰ γιγαντωθῇ μόλις γίνη ἡ ἀρχή!

Ποιοὶ θὰ κάμουν τὴν ἐυλογημένη αὐτὴν ἀρχή;

ΚΑΙ ΔΥΟ ΛΟΓΙΑ

... «ΕΠΙ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ»

Σχετικὰ μὲ τὴν πρόσφατη ἐκπομπὴ τῆς Τηλεοράσεως ποὺ ἀσχολήθηκε μὲ τὶς θρησκευτικὲς ὁργανώσεις, ἡ στήλη θὰ ἤθελε νὰ πῇ δυὸ λόγια, ὄχι γιὰ ν' ἀπαντήσῃ σ' ὅσα εἰπώθηκαν ἐκεῖ, ἀλλὰ γιὰ νὰ ἐξηγήσῃ γιατί (κατὰ τὴ γνώμη τῆς) ἔκαμαν τὸ σωστότερο ποὺ μπορούσαν νὰ κάμουν, οἱ Ὁργανώσεις ποῦ, ἐνῶ, ἴσως, εἶχαν προσκληθῇ, δὲν πῆγαν ν' ἀπαντήσουν ἀπὸ τὴν Τηλεόρασι.

Καί, πρῶτα-πρῶτα, ἄς γίνη γνωστὸ ὅτι δὲν τοὺς ἔδιναν τὴ δυνατότητα ν' ἀπαντήσουν, ἀλλὰ, μέσα σὲ 15 λεπτά τῆς ὥρας, ὅλα κι' ὅλα, νὰ συζητήσουν μὲ τοὺς «κατηγόρους», παρ' ὅλο ποὺ οἱ τελευταῖοι αὐτοί, εἶχαν διατυπώσῃ τὶς ἀπόψεις τους σὲ προηγούμενη ἐκπομπή. Καταλαβαίνει κανεὶς τί γίνεται σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις, καί τὸ εἶδαμε νὰ ἐπαναλαμβάνεται καί στὴν ἐκπομπὴ τῆς δῆθεν ἀπαντήσεως: Οἱ «κατηγοροὶ» πῆραν ὅλη τὴν ὥρα καί, στὴν οὐσία, δὲν ἄφησαν στοὺς ἄλλους κανένα περιθώριο χρόνου.

Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερο εἶναι ἄλλο: Πρόκειται γιὰ Ὁργανώσεις ποὺ ζοῦν καί ἐργάζονται μέσα στὴν Ἑλληνικὴ κοινωνία, ὄχι μόνο τῆς πρωτεύουσας, ἀλλὰ καί στὴν ἐπαρχία, ἐδῶ καὶ πολλὰς δεκαετίες καί ποὺ συγκαταλέγουν μεταξὺ τῶν μελῶν ἢ συνεργατῶν τους πολλὰς ἀπὸ τὶς σπουδαιότερες γνωστὲς προσωπικότητες τῆς σύγχρονης Ἑλληνικῆς ἐπιστημονικῆς, καλλιτεχνικῆς, ἐπαγγελματικῆς καί κοινωνικῆς ζωῆς! Ἄν λοιπὸν κάποιος δὲν εἶχε ἐνδιαφερθῇ, ἢ δὲν εἶχε καταφέρει, νὰ σχηματίσῃ γνώμη γιὰ τὶς ὁργανώ-

σεις αὐτὲς μέσα σ' ὅλα αὐτὰ τὰ χρόνια, δὲν θὰ ἦταν, φυσικά, δυνατό νὰ γίνῃ αὐτὸ μέσα... στίς λίγες στιγμές ποὺ διέθετε ἡ Τηλεόρασι.

“Υστερα, ὑπάρχει καὶ κάτι ἄλλο: “Ὁταν ἕνας ἄνθρωπος (ἢ καὶ πολλοί, τόσο τὸ καλύτερο) ἔχουν τὸν ἥρωισμό (ἄλλοι θὰ ποῦν «τὴν ἀνοησία» — ἅς τὸ ποῦν!) στὴν ἐποχὴ ποὺ ζοῦμε, νὰ κάνουν καλὸ στὸν τόπο τους. “Ὅταν, μάλιστα, τὸ ἔργο τους αὐτὸ ἔχη ἀναγνωρισθῇ δημόσια

ἀπὸ κάθε ἀρμόδιο παράγοντα (θὰ ἔχουν γνωρίσει καὶ ἀβάσιμες κατηγορίες, καθὼς καί... θρисиές, αὐτὸ εἶναι σίγουρο, ἀλλὰ ὁ ἥρωϊσμός τους πρέπει νὰ περιλαμβάνη καὶ ἀνεκτικότητα!) ... “Ε, στοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς πρέπει ν' ἀναγνωρισθῇ τὸ δικαίωμα, νὰ μὴ χάνουν τὸν καιρὸ τους γιὰ νὰ ἀπαντοῦν στὸν καθενα ποὺ θέλει νὰ κάμῃ τὴ φιγούρα του κατηγορῶντας τους!

Π. ΚΛΩΝΑΡΗΣ

ΑΚΟΥ ΑΔΕΡΦΕ ΜΟΥ

Τώρα ποὺ ἡ Ἐκκλησία μᾶς καλεῖ νὰ ποῦμε: «Τῆς μετανοίας ἀνοιχόν μοι Πύλας Ζωοδότα...».

Ἄκου ἀδερφέ μου, ἐσύ...
δὲ θὰ ῥθει ἡ αὐγὴ χωρὶς τὸ δάκρυ.
Ἀλλιῶς, βουβὸς θὰ κάθῃσαι
θωρώντας τ' Οὐρανοῦ τὰ μάκρη
καὶ μάταια θὰ προσμένεις τὴν αὐγὴ,
ποὺ δὲ θὰ ρθεῖ χωρὶς τὸ δάκρυ.
Θυμήσου ὁ Ἀρχηγός μας τί ἔχει πεῖ
σ' αὐτοὺς ποὺ τὸν πολέμησαν ἐκεῖ:
«Λέγω γὰρ ὑμῖν, οὐ μὴ με ἴδητε
ἀπ' ἄρτι, ἕως ἂν εἴπητε,
εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος
ἐν ὀνόματι Κυρίου».

Τ' ἀκοῦς αὐτὰ ἀδερφέ μου;
Λόγος χρυσός, φωνὴ Κυρίου,
φῶς καὶ σωτήρια προσταγή:
«οὐ μὴ με ἴδητε ἀπ' ἄρτι...».
Ποιὸς θὰ μποροῦσε νὰ στοῦ πεῖ,
ἄνεμος δὲ θὰ πνεύσει στοῦ κατάρτι,
οὔτ' ἡ αὐγὴ θὰ ῥθεῖ χωρὶς τὸ δάκρυ.
Χωρὶς λαμπρὰ μαργαριτάρια
νὰ τρέξουνε γλῆκὰ στὴ γῆ,
δὲ θενὰ ρθεῖ μιὰ χαραυγὴ.
Ἄκου ἀδερφέ μου, ἐσύ...
μετὰ τὸ δάκρυ θὰ ῥθει ἡ αὐγὴ.

Α. ΣΤΑΥΡΙΤΗΣ

καὶ τῆς ἱατρικῆς. Ἐπομένως, τὸ θέμα παραμένει στὶς ἀρμοδιότητες τῆς Ἐκκλησίας νὰ ἐπιλέγει τοὺς τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους θὰ διεκπεραιώνει τὴν ἀποστολή της.

Σύγκρουση μεταξύ ἐπιστήμης καὶ θρησκείας δὲν ὑπάρχει παρὰ μόνον στοὺς ἔχοντες «τρικυμία ἐν κρανίῳ», ἐφ' ὅσον ἀμφότερες ἐξυπηρετοῦν τὴν ἀλήθεια, ὁπωσδήποτε δὲ κινούνται ἐπὶ διαφορετικῆς θάσεως καὶ σὲ διαφορετικὰ ἐπίπεδα. Χρειάζεται, θεβαίως, ἐπίγνωση τῶν ὁρίων ἐκάστης καὶ ἀλληλοσεβασμὸς στὴν τήρηση τῶν ἀποστάσεων, ἐκατέρωθεν.

Μετὰ τιμῆς

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΒΡΑΜΙΔΗΣ

Ἐπικ. Καθηγητῆς τῆς Ἱατρικῆς

ΓΙΑ ΤΑ 50 ΧΡΟΝΙΑ ΤΩΝ «ΑΚΤΙΝΩΝ»

Ἀγαπητό μου Περιοδικό

Διὰ τὰ 50χρονα τῶν «Ἀκτίνων» εὐχόμαι νὰ εὐδοκήσῃ ὁ Κύριος νὰ ἐορτάσουν καὶ τὰ 100χρονα καὶ περισσότερα τούτων, διὰ νὰ διαλύσουν τὰ ποικιλόμορφα πυκνὰ σκοτάδια τοῦ ὕλισμου καὶ τῆς τεχνοκρατίας.

Ἐπὶ τούτοις μὲ τὴν προβολὴν τῶν ἀρχῶν τοῦ πνευματικοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ νὰ ἀποκαθαίρουν τὰ ρυπαντικὰ νέφη τοῦ σκοτοδισμοῦ καὶ τῆς ἀθείας καὶ νὰ συντελοῦν εἰς τὴν ἐξύψωσιν καὶ ἀναγέννησιν τῆς κοινῆς καὶ τοῦ Ἑθνους μας ὁλοκλήρου.

Μετὰ τιμῆς καὶ ἀγάπης
ΜΑΡΙΝΟΣ ΤΣΕΚΟΥΡΑΣ

«ΑΚΤΙΝΕΣ». Μηνιαῖον περιοδικόν. Κυκλοφορεῖ τὴν 1ην ἐκάστου μηνός. Ἰδιοκτήτης: «Χριστιανικὴ Ἐνωσις Ἀκτίνες», ὁδὸς Καρύτση 14, 105 61 Ἀθήναι, Τηλ. 3235-023. Ἐκδότης καὶ Διευθυντής Συντάξεως: Γεώργιος Δ. Ἱατροίδης, Παρθενῶνος 26, 117 42 Ἀθήναι. Προϊστάμενος Τυπογραφείου: Βλ. Δ. Σταματόπουλος, Ἱπποκράτους 189, 114 72 Ἀθήναι. Τιμὴ τεύχους δρ. 50. Ἐτησίᾳ συνδρομῇ, ἐσωτερικοῦ δρχ. 500, ἐξωτερικοῦ δολ. 15. Ἡ διεύθυνσις ἐπιφυλάσσει εἰς ἑαυτὴν τὸ δικαίωμα νὰ μὴ δημοσιεύσῃ ἢ νὰ συντέμνῃ κατὰ τὴν κρίσιν της οἷονδήποτε χειρόγραφον. Χειρόγραφα, δημοσιευόμενα, ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται. Ἀναγγελίαι ἐντύπων ἐν γένει καὶ βιβλιοκρισίαι δὲν δημοσιεύονται.

Τόπος ἐκδόσεως Ἀθήναι, Μάρτιος 1988

«ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ»

ΜΕΛΕΤΑΙ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΑΚΤΙΝΩΝ»

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ

Α΄

ΜΙΚΡΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΑ
ΜΥΣΤΙΚΑ

ΓΙΑ ΑΓΟΡΙΑ ΑΠΟ 16 ΕΤΩΝ

Β΄

ΜΙΚΡΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΑ
ΜΥΣΤΙΚΑ

ΓΙΑ ΚΟΡΙΤΣΙΑ ΑΠΟ 16 ΕΤΩΝ

Υ π ο

ΑΡ. Α. ΑΣΠΙΩΤΗ

Ψυχιάτρου

Δύο βιβλία επιμελημένα, με 15 πίνακας και εικόνες
χρήσιμα για τα παιδιά μας που μεγάλωσαν.

Πωλούνται εις όλα τα βιβλιοπωλεία των Ἀθηνῶν καὶ ἐπαρχιῶν.
Κεντρικὴ διάθεσις τόμων καὶ παραγγελίαι: Γραφεῖα Περιοδικοῦ «Ἀκτίνες»,
Καρύτση 14, 105 61 Ἀθήναι — Τηλ. 32 35 023

«ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ»

ΜΕΛΕΤΑΙ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΑΚΤΙΝΩΝ»

*Κατάλογος τῶν βιβλίων πὸν ὑπάρχουν σήμερα στὰ γραφεῖα
τῶν «'Ακτίνων»*

ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗ- ΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ Τόμος Α' 300	Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ Ο ΨΥΧΙΚΟΣ ΤΗΣ ΚΟΣΜΟΣ (Β' ἔκδοσις) 200
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗ- ΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ Τόμος Β' 300	ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΤΟΥ ΜΑΘΗΤΟΥ ΜΟΥ 200
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗ- ΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΟΡΙΤΣΙΟΥ Τόμ. Α' 300	ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ 200
ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗ- ΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΟΡΙΤΣΙΟΥ Τόμ. Β' 300	ΤΑ ΑΝΩΜΑΛΑ ΚΑΙ ΑΠΡΟΣΑΡΜΟ- ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ 200
Η ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΣΦΑΙΡΑ ΚΑΙ Ο ΝΕΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ 700	Η ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΙΕΙΝΗ ΤΟΥ ΜΑ- ΘΗΤΟΥ 200
ΜΙΚΡΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΑ ΜΥΣΤΙΚΑ (γιά ἀγόρια ἀπὸ 16 ἐτῶν καὶ ἄνω) 800	ΤΑ ΔΥΣΚΟΛΑ ΠΑΙΔΙΑ 200
ΜΙΚΡΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΑ ΜΥΣΤΙΚΑ (γιά κορίτσια ἀπὸ 16 ἐτῶν καὶ ἄνω) 800	ΟΙ ΦΟΒΟΙ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΚΑΙ ΑΙ ΑΠΟΤΥΧΙΑΙ ΤΟΥ 200
ΕΓΚΟΛΠΙΟΝ ΓΙΑ ΚΑΘΕ ΕΛΛΗΝΑ ΝΕΟ 100	ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡ 200
ΑΠΟ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ —Η ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ 200	ΑΠΟ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΝ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ 200
ΑΠΟ ΤΗΝ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ —Η ΑΡΜΟΝΙΑ 350	Ο ΑΡΤΙΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ 250
	ΑΠΟ ΤΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟ- ΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ Τόμος Α'. 800

*Οἱ συνδρομηταὶ τῶν «'Ακτίνων» πὸν ἐπιθυμοῦν νὰ προμηθευθοῦν
βιβλία ἀπὸ τὸν ὡς ἄνω κατάλογο παρακαλοῦνται νὰ τηλεφωνήσουν
στὸ τηλέφωνο τῶν «'Ακτίνων» 32 35 023*
